

Kleine katechismus der natuur voor kinderen

J.F. Martinet

bron

J.F. Martinet, *Kleine katechismus der natuur voor kinderen*. Johannes Allart, Amsterdam 1779

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/mart021klei01_01/colofon.htm

© 2004 dbnl

Voorberigt.

Dit Boekje is getrokken uit den grooten KATECHISMUS DER NATUUR - In deszelfs Zamenspraaken werdt het Onderwys aan de Nederlandsche Jeugd door den antwoordenden Leeraar gegeven: doch hier moet Hy onderzoek doen naar de verkreegen' kundigheden eens Kinds. Het bedoelde nut vorderde dit - Leermeesters, die hetzelve ten gebruike aan Kinderen geeven, om hen daaruit te onderwyzen; of meer gevorderde Leerlingen, die de eene of andere zaak, uitvoeriger dan men hier kon schryven, begeeren te leezen, zullen, den Bladwyzer des Grooten KATECHISMUS inziende, gewezen worden naar de plaats, alwaar zy dezelve zullen kunnen vinden - Ook deeze arbeid voldoe aan myn oogmerk!

X

Hoe groot zyn uwe Werken, o Heere! Gy hebt ze alle met wysheid
gemaakt! Het aardryk is vol van uwe goederen!
Psalm. CIV. 24.

Eerste zamenspraak over het beschouwen van Gods werken.

VRAAG. Welke gewigtige Vraagen behoort een Kind, hoe jong het zy, dikwils aan zich zelve te doen?

ANTWOORD. Het behoort zich zelve dikwils te vraagen: 'waar ben ik, welke opmerkelyke dingen komen dagelyks voor myne oogen, en waartoe ben ik hier?'

V. Waarom moet een Kind zodanige Vraagen dikwils aan zich zelve doen?

A. Om, gelyk my geleerd is, vroeg behoed te worden tegen onaandoenlykheid en onoplettenheid, die ons veel kwaads kunnen veroorzaaken.

V. Indien ik U dan die Vraagen deedt, wat zoudt gy my antwoorden?

A. Ik zou U antwoorden: 'ik woon in de groote Waereld van God, ik zie dagelyks zyne talryke Werken, en ik ben hier, om Hem te leeren kennen, te dienen, en te verheerlyken.'

V. Gy antwoordt wél; maar wat schaade zou het U doen, zo gy dit naliet?

A. Als ik zo ongelukkig was dat na te laten, dan zou ik zeer onkundig blyven van het geen ik moet kennen: ik zou met den tyd zo gewoon worden Gods Werken te zien, dat ze myn teder hart niet zouden aandoen, en daarentegen zou myn oog alleen geslagen blyven op veele beuzelagtige bedryven en ydelheden der Menschen, waardoor ik veele gewigtige dingen zou nalaaten, en my Gods ongenoegen op den hals haalen.

V. Wat verstaat gy door GODS WERKEN?

A. Alle dingen, die Hy geschaapen heeft, welken myn oog thans al, of niet kan zien.

V. Oordeelt gy u dan verpligt het oog op die Werken te houden?

A. Dat stel ik vast, om dat ik daaruit kan leeren, dat God oneindig groot, almagtig, wys en goed is, en wanneer ik dit geleerd heb, dan is het betaamlyk, dat ik Hem daarom eere, vreeze, liefhebbe, en verheerlyke.

V. Dan, uw Schepper leert U in den Bybel, wie hy is?

A. Dit is waar; maar als ik deeze verwonderlyke Volmaaktheden, die Hy bezit, met eigen oogen in zyne Waereld kan zien; dan, dunkt my, mag ik zulks niet nalaaten; want zo leer ik ze op eene dubbele wyze kennen: hart en zinnen worden te gelyk getroffen, en het een Onderwys helpt, en verlevendigt het ander.

V. Hebben wyse en braave Menschen dit ook zo begreepen?

A. Ja wel! Myne Ouders, die my daartoe aanspoorden, hebben my dit gezegd: ook heb ik ge-

lezen, dat zeer godvruchtige Mannen, als MOSES, JOB, DAVID, JESAIAS, en anderen dat nooit verzuimden; zelfs dat SALOMO daarover een Boek schreef, om die Werken van God aan zyne Onderdaanen uit te leggen. 1 Kon. IV. 33.

V. Heeft de Heere JESUS dit ook belast?

A. Meer dan eens! Hy gaf niet alleen zulke Mannen daartoe lust, want één van hun zegt: *de Werken des Heeren zyn groot, zy worden gezogt van allen, die er lust in hebben.* Ps. CXI. 2. maar hy beval zelfs den zynen: *Aanziet de Vogelen des hemels, dat zy niet zaaien, nog maaien, nog verzamelen in de schuure. Aanmerkt de Lelien des velds, hoe zy wassen; zy arbeiden, nog spinnen niet.* Matth. VI. 26, 28.

V. Zouden zulke Beschouwingen voor U nuttig en vermaakelyk kunnen zyn?

A. Zo dra ik er maar van denke: 't zyn de Werken van mynen eigen algoeden Maaker, en zy zyn daarom volkomener dan al wat wy kunnen toestellen; Hy is er by tegenwoordig; Hy wyst my daarin aan zyne Almaagt, Wysheid en Goedheid; Hy gaf my oogen, om er waare Schoonheden in te zien; Hy formeerde zefs veele van dezelve voor my; en laat er my dagelyks duizend voordeelen van trekken: kunnen en moeten dan niet zulke Beschouwingen voor my nuttig en vermaakelyk zyn?

V. Gy wilt dan uwe kinderlyke beuzelingen en bedryven daarvoor wel laten vaaren?

A. Ik zie aan anderen, en merk ook aan my zelven, dat ons kinderlyk bedryf, by 't opwassen, ons wel haast verveelt, dat wy daarom telkens jets anders opzoeken, zo lang, tot dat wy, groo-

ter wordende, alle die dingen laten vaaren, om tot gewigtiger zaaken over te gaan; en waarom zou ik dan nu myne kinderlyke bedryven daaraan niet opofferen?

V. Gy denkt dan veel genoeg daarin te zullen vinden?

A. Zo er vermaak gelegen is in onzen pligt te doen, dan durf en kan ik my dat wel belooven; en zo lang ik er in bezig ben, zal ik, en elk die my wil navolgen, behoed blyven tegen duizend ydelheden en beuzelingen.

V. Wat zegt gy?... Gy, en elk, die U wil navolgen!

A. Ja; want niemand wordt dit genoeg onzeggd, aan elk wordt het zelfs aangeboden. Een arme, zo wel als een ryke; een gering Mensch zo wel als een Monarch; een Kind zo wel als een volwassen Man kan dat ontvangen en genieten.

V. Wat meent gy dan in Gods Werken te zullen vinden?

A. Geene gissingen, inbeeldingen of ydelheden, waarvan de bedryven en werken der Menschen zo vol zyn; maar altyd waarheid zonder dooling, volmaaktheid zonder gebrek, grootheid zonder laagheid, bestendigheid zonder verandering, wysheid zonder mistasting, eenvoudigheid zonder omslag, eenvormigheid en egter verscheidenheid, veelheid en egter altyd orde en pragt.

V. Hoe veel lofs zegt gy van Gods Werken!

A. Niet te veel, of liever, niet de helft genoeg!

V. Zo ik U dan hiervan iets meer vraagde, zoudt gy my wel kunnen antwoorden?

A. Ik zou tragten U naar myn vermogen te voldoen, terwyl ik hoop meer te leeren, om dat niets zo slegt is als een onwetend Mensch, die van den goeden God verstand kreeg tot het kennen van deszelfs Werken.

V. Wat zoudt gy dan antwoorden, zo ik eenige algemeene Eigenschappen van Gods Werken wilde weten, zo ik U vraagde: wat is EENVOUDIGHEID?

A. Dat God nergens eenigen omslag maakt.... of is het niet eenvoudig, dat uit één Zaadje millioenen Graankorrels voortkomen, waarmede Hy millioenen Menschen en Dieren voedt?

V. Wat noemt gy GROOTHEID in het geschaapene?

A. Dat groote dingen, by voorbeeld, het Uitspansel en de Hemelsche Lichten ver uitgebreid zyn; doch kleine zaaken, neem eens het Blad van eenen Boom, een Vliegje, een Schysje van een Takje, grooter meesterstukken zyn dan Menschlyke handen kunnen maaken.

V. Wat houdt gy voor VOLMAAKTHEID?

A. Dat alles in 't Heeläl, hoe zeer schynende onderling onderscheiden, maar één Werk is, zonder eenig gebrek: elke geschaapen' zaak is als ééne schakel van ééne groote Keten, en het Heeläl maakt uit deeze groote Keten.

V. Wat verstaat gy door BESTENDIGHEID?

A. Dat de Onderhouding en Regeering van God onveranderlyk op denzelfden voet blyven voortgaan. Geen van alle Schepselen, in 't begin geformeerd, is sedert verlooren gegaan, geen nieuw bygekomen. De Zon verlicht heden noch, even

gelyk zy deedt op den eersten dag na haare Schepping.

V. Wat begrypt gy door ORDE?

A. Orde in het geschaapene is, dat alles de regte en beste plaats beslaat, en behoudt tot de nuttigste einden, gelyk de Zon en de Maan hier boven, de Zee en het Land beneden.

V. Wat betekent VERSCHEIDENHEID?

A. Dat alle soorten van Schepselen van anderen verschillen, gelyk Water van Vuur; en, dat die van dezelfde soort zyn, ook bestendig onderling verschillen, gelyk de Aangezigten der Menschen, de Bladeren der Boomen, de Zandkorrels, enz.

V. Wat moet men door EENVORMIGHEID of OVEREENSTEMMING verstaan?

A. Dat hoe zeer dingen van dezelfde soort verschillen, zy egter eene onderlinge overeenkomst behouden, by voorbeeld, de Aangezigten, de Boombladeren, en de Zandkorrels; want zy blyven Aangezigten, Boombladeren, en Zandkorrels, en zyn niets anders.

V. Hoe beschryft gy hier de WYSHEID?

A. Dat God in alles eenen onderscheiden aart gelegd heeft, alles volkomen kent en doorziet, en daarom de beste middelen weet uit te kippen tot bereiking der heerlykste oogmerken.

V. Hiervan nu genoeg!.... Zulk eene geschaapen Waereld moet dan schoon zyn?

A. Schooner en volkoomener dan iemand kan uitspreken.

V. Zou er dan nergens eenig gebrek schuilen?

A. Nergens! hoewel wy ons dat somtyds verheelden uit onkunde en vooroordeel.

V. En kunnen alle die geschaapen' dingen gekend worden?

A. Op verre na niet! Wy kennen maar sommige dingen, en wegens ons eindig verstand is er meer, dat wy niet, dan dat wy al zullen weten, weshalven wy ons nooit moeten verhovaardigen op onze kennis.

V. Wat besluit gy uit dit alles?

A. Dat de Waereld op eene verwonderlyke wyze geformeerd is; dat er niets te veel of te weinig is; dat er nergens een misslag is, en alles aan Gods oogmerk beantwoordt. *God zag al dat hy gemaakt hadt, en ziet, het was zeer goed.* Gen. I. 31. en zo is het noch tot heden gebleeven, de verwarring alleen uitgezonderd, die de zonde veroorzaakt heeft door de schuld der Menschen.

Tweede zamenspraak over het uitspansel en de hemelsche lichaamen.

VRAAG. Indien gy dan verpligt zyt Gods Werken aandagtig te beschouwen, waarop kan men eerst het oog laten vallen.

ANTWOORD. Als ik eerst op het grootste Werk zal letten, dan moet ik acht geeven op het UITSPANSEL, dat ruim vak, waarin, de Waereld, de Zon, de Maan, de Planeeten, de Komeeten en de Sterren zyn geplaatst.

V. Welke voornaame hoedanigheden heeft dat Vak?

A. Twee, Grootheid en Helderheid! Het moet groot zyn, om dat er millioenen groote Hemelsche Lichten in staan; en helder, om dat wy anders dezelve niet zouden kunnen zien.

V. Zyn die twee Eigenschappen verwonderlyk?

A. Zy zyn zeer verwonderlyk; want aan de

ongelooflyke Grootte de Uitspansels valt geen einde te vinden: *aan de hoogte des Hemels is geen doorgroding*. Spr. XXV. 3 en deszelfs schoone Helderheid verbaast ons niet minder.

V. Wat noemt gy **STERREN**?

A. Ik noem Sterren die Lichten, welken men in eenen helderen avond aan den Hemel, dat is, in het Uitspansel ziet flikkeren op eene onveranderlyke plaats.

V. Waarvoor houdt gy ze?

A. Voor groote Zonnen, van vuur; de een grooter dan de andere, doch zeer klein in ons oog, om dat ze zeer verre van ons afstaan.

V. Hoe veel zyn er wel?

A. Zy zyn ontelbaar. *Telt de Sterren, indien gy ze tellen kunt*, werdt er oudstydts aan Abraham bevoolen. Gen. XV. 5.

V. Vanwaar komt haar Geflikker?

A. Dit wordt veroorzaakt door de onzichtbaare Dampen, hangende in de Lucht, door welken de stralen der Sterren heen gaan.

V. Dunkt U niet, dat de Sterren zeer verward in het Uitspansel staan?

A. Dit schynt zo, om dat wy ze maar van eene zyde bezien: anders staan zy in de schoonste orde; want God *heeft de hemelen met verstand gemaakt*. Ps. CXXXVI. 5.

V. Weet gy er niets meer van?

A. Niet veel meer, om dat God de Sterren niet byzonder voor ons geschaapen heeft.

V. Waartoe dan?

A. Mogelyk, om onzichtbaare Waerelden te verlichten, gelyk onze Aarde door de Zon wordt bestraald.

V. Zy geeven ons dan geen nut?

A. Zy doen, en vooral de NOORDSTER, zo genoemd, om dat ze in het Noorden staat, groote diensten aan de Zeelieden, die, haar ziende, den weg op de wyde Zee naar andere Landen weeten te vinden.

V. Welk Hemelsch Lichaam, nuttiger voor ons dan de Sterren, staat nader by onze Aarde?

A. De heerlyke ZON, altoos schoon en waardig te bezien, vooral by den op en ondergang.

V. Zy schynt grooter dan de Sterren te zyn.

A. Zy staat meer dan *tweeëndertig millioenen* mylen ver van ons af, doch de Sterren nog verder, en daarom schynt zy grooter dan de Sterren te zyn.

V. Hoe groot is zy dan?

A. Wel *tienhonderd duizendmaal* grooter dan onze Aarde, en egter niet zeer groot in ons oog, alleen om dien verren afstand.

V. Staat zy niet te ver, of te digt by ons?

A. God heeft net afgest, hoe ver zy moest staan: stondt zy digter, wy zouden verbranden; en verder af, wy zouden van koude vergaan.

V. Zy doet ons dan meer nut dan de Sterren?

A. Ja; door haar is de Aarde alles aan God schuldig; want zy doet alle Schepselen leeven, meet onze dagen en jaaren af, verlicht, zuivert, verwarmt, en droogt alles; zy geeft groei en kragt, vervrolykt de droevigen, en geneest zelfs somtyds de zieken.

V. Hoedanig is het LICHT deezer groote Zon?

A. De Zon meest of geheel uit Vuur bestaande, zo breidt zich het Licht van dat Vuur on-

begryplyk ver uit in het Uitspansel: het is zeer fyn, want het gaat door het glas heen, daarby zuiver, en venwonderlyk gelyk verdeeld, want gy en ik hebben er altyd van evenveel.

V. Wat denkt gy van haare STRAALEN?

A. Dat ze Licht en Vuur te zamen zyn; want als ik veele Straalen in een Brandglas byéén verzamel, dan kan ik door derzelver Vuur iets in brand steeken.

V. Wat is hier zonderling?

A. Dat de Straalen der Zon oorzaak zyn van de schoone Koleuren, van de Morgen en Avond-Schemeringen, en van het vrolyk Licht in onze Huizen.

V. Wat verstaat gy door de Morgen en Avond-Schemeringen?

A. Dat het Licht der Zon, 's morgens, langzaam aankomt, en even zo, 's avonds, weer weggaat, zynde het dan niet volkomen donker, en ook niet regt licht.

V. Waartoe dient dat?

A. Om dat wy anders, plotseling, uit den donkeren nagt in den helderen dag zouden storten; en 's avonds, eer men er op dacht, door den nagt overvallen worden: het eerste zouden onze oogen niet kunnen vedraagen; en het ander zou ons dikwils groote verlegenheid geeven. Tegen beide heeft God dan door deeze Schemeringen wyslyk voorzien.

V. Hoe komt het Licht in onze Huizen, al schynt er de Zon niet in lynregt?

A. Door eene verwonderlyke eigenschap van dikwils geboogen, of van de eene plaats tot de andere afgekaatst en dus verspreid te kunnen wor-

den, 't welk ons een overgroot gemak en nut geeft in alle vertrekken onzer Huizen.

V. Licht en Warmte doen ons dan veel goeds?

A. Zonder het eerste zaten wy in eenen eeuwigen stikdonkeren nagt; zonder het ander stierven wy, waarom wy God voor beiden dagelyks moeten danken.

V. Zyn er nog andere Hemelsche Lichten in het Uitspansel?

A. Geen meer buiten de Sterren en de Zon; maar wel groote donkere Bollen, PLANEETEN van ons genoemd, als MERCURIUS, VENUS, onze AARDE, de MAAN, MARS, JUPITER en SATURNUS, met hunne Wagters, die verlicht gemaakt worden.

V. Zyn deeze Planeeten van de Sterren te onderscheiden?

A. Zekerlyk! want de Planeeten loopen steeds voort; doch de Sterren houden eens vaste plaats: de Planeeten vertoonen een flauw eenpaarig licht; doch de Sterren flikkeren.

V. Wat zyn WAGTERS?

A. Kleiner Bollen, die by of rondom de groote Planeeten staan. *Eén* loopt er om Venus, *één* om de Aarde, *vier* om Jupiter, en *vyf* om Saturnus.

V. Waarom noemt gy de Planeeten donkere Bollen?

A. Om dat ze in zich zelve zo duister zyn, als de halve Aarde by nagt, en geen ander licht hebben dan het geen zy, gelyk onze Aarde, van de Zon ontvangen, rondom welke alle deeze ronde Bollen, in min of meer wyde kringen, op ongelyke tyden, omloopen,

V. Hoe veel tyds besteedt daartoe onze AARDE?

A. Al is zy, in de rondte, byna *negen duizend* uren groot, loopt zy egter om de Zon in *driehonderd en vyfënzestig dagen* (want één omloop maakt één jaar) met eene ongelooflyke snelheid, die wy niet voelen, om dat de Lucht, die de Aarde omringt, te gelyk deezen grooten togt doet, en met haar omgevoerd wordt. De omwenteling der Aarde is tevens oorzaak van de vier Saifoenen, dat is, van de LENTE, ZOMER, HERFST en WINTER.

V. Heeft de Aarde nog eene andere beweeging?

A. Ja wel, zy wentelt zich eens in *vierentwintig* uren geheel om, waardoor elk Land der Aarde, nu naar, dan van de Zon afgekeerd, zynen Dag en Nagt krygt.

V. Gy noemde zo even de MAAN eenen Wagter der Aarde.

A. Zy is dat indedaad, alzo zy dezelve altyd opwagt of verzelt, rondom dezelve in ruim *zevenëntwintig* dagen loopt, en tevens met haar *in één jaar* den grooten togt om de Zon doet. Dit veroorzaakt eene geduurige verandering van Stand en gedaante, naar maate zy min of meer schuins of regt over de Zon staat, die haar beschynt, welke vier Standen wy noemen *Nieuwe* of *Volle Maan*, *eerste* of *laatste Quartier*.

V. Wy trekken mogelyk eenige voordeelen van de Maan, dien donkeren Bol, als hy door de Zon verlicht is?

A. Zeer veelen; want, behalven het verwekken van de Ebbe en Vloed, doet zy ons de tyden berekenen, heldert op onze lange duistere ver-

drietige Nagten, en begunstigt dus de Reizigers, zo te water als te lande.

V. Somtyds valt in haar eene ECLIPS, wat is dit?

A. Men telt er van twee soorten. Als de Maan, tusschen de Aarde en de Zon komende, het licht der laatste onderschept; dan ziet men eene Eclips of Taning in de Zon, dat is, men kan de Zon niet geheel zien: maar schiet de Aarde juist tusschen de Zon en de Maan in haaren loop, wanneer de laatste geen licht van de Zon kan krygen, dan is een deel der Maane donker, en dat noemt men eene Eclips of Taning in de Maan.

V. Zyn nu de Sterren, Zon en Planeeten alle de Hemelsche Bollen of Lichaamen, die er zyn?

A. Neen; want er zyn nog anderen, die wy KOMEETEN of STAARTSTERREN noemen, die zich somtyds, en dan met eenen verlichten Staart vertoonen.

V. Wat is dezelve eigen?

A. In het wyde Uitspansel te dwaalen, maar eenen korten tyd voor den dag te komen, en dan weer, jaaren lang, uit ons gezigt te verdwynen.

V. Wat meer?

A. In zich zelve duister te zyn, gelyk onze Aarde en de Planeeten; doch, om de Zon in wyde kringen loopende, al haar licht van dezelve te ontvangen.

V. Voorspellen zy, by haare verschyning, geenen Oorlog, Pest of Hongersnood?

A. Men heeft my verzekerd, dat dit niet kan zyn, om dat men, na haare verschyning, dikwils

Vrede en Overvloed heeft zien volgen, gelyk thans ook by ons noch plaats heeft.

V. Wat zyn toch haare lange Staarten?

A. My is gezegd, dat niemand dit zeker weet.

V. Waartoe dienen Planeeten en Komeeten?

A. Dit is ook onbekend; doch men gist, dat ze allen Waerelden zyn.

V. Welk besluit trekt gy uit dit alles ter leeringe?

A. Dat de donkere Hemel door deeze Lichten zeer schoon van God is opgesierd; dat men, uit derzelve grootheid, los hangen en loopen in het Uitspansel, kan oordeelen van 's Heeren onbegryplyke Almagt, en zo wy er meer van wisten, zou men ook in dezelve noch meer zyne Wysheid en Goedheid ontdekken. *De Hemelen vertellen Gods eer, en het Uitspansel verkondigt zyner handen werk.* Ps. XIX. 2.

Derde zamenspraak over de lucht en de verhevelingen.

VRAAG. Laat ik nu den hoogen Hemel verlaten, en U vraagen, of gy weet, wat wy, nader by onze Aarde komende, daar eerst aantreffen?

ANTWOORD. Allereerst treft men daar aan de LUCHT, eene vloeistoffe, die onze heele Aarde van alle kanten tot eene groote hoogte omringt.

V. Bezit zy eenige Eigenschappen?

A. Zeer verwonderlyke; want zy is, by voorbeeld, zeer dun, en tevens zwaar; voel-en hoorbaar, en tevens vloeiende; doorschynend en tevens doordringend; noodzaakelyk en tevens onzichtbaar; van eene inkrimpene en tevens van eene uitzettende kragt.

V. Deeze hoedanigheden der Lucht zyn zeer vreemd.

A. Zo is het; maar alle Werken van God zyn verwonderlyk wys en goed geschaapen, meer dan iemant kan uitspreken.

V. Kunt gy dat ten aanziene der Lucht bewyzen?

A. Zeer overvloedig!... Of is zy niet, tot eene groote hoogte, in het Uitspansel geschaapen en gesteld, om dat zy daaruit, beneden, dikwils moet ververscht worden, en de Vogelen daarin moeten vliegen? - Omringt zy niet de geheele Aarde, om dat Menschen en Dieren en Planten, zonder dezelve in te ademen, sterven? - Is zy niet dun, doorschynend en onzichtbaar, om dat ik anders geen ding onderscheiden en wél kan zien?

V. Gy begrypt hier zeer wel Gods Wysheid.

A. Mag ik er noch bydoen; zy is voelbaar, om vat op de dingen te krygen, om Schepen te doen zeilen, om Molens te doen maalen, om den Grond te droogen, en om onze Ooren door het lieflyk geluit van Orgels en Fluiten te streelen.

V. Dit is wél opgemerkt.

A. Is zy ook niet vloeibaar, fyn en doordringend, om door hout en steen en reeten in onze Huizen te komen, en ons te doen leven? - Is zy niet zwaar, om Dampen en Wolken te kunnen draagen en omvoeren? PAULUS, hiervan opgetoogen, roept uit tot Gods eer. *Gy geeft het leven, den adem en alle dingen.* Hand. XVII. 25.

V. Wat verneemt men verder in de Benedenlucht?

A. Verschynselen, die men VERHEVELINGEN noemt, om dat ze hoog verheven in de lucht gezien worden, en welken men verdeelt in *vuurige* en *wateragtige*: de eersten zyn zulken, die een Vuur vertoonen, als Onweer, Weerlicht, enz.

de anderen worden uit Water gebooren, als de Regenboog, Sneeuw, Dampen, Wolken, enz.

V. Wat zyn DAMPEN en WOLKEN?

A. Dampen zyn, of dunne en onzichtbaare Vogten, die in de Lucht zweeven, of meer verdikt zynde en dus zichtbaar geworden, draagen zy den naam van WOLKEN, die door den wind, niet anders zynde dan Lucht, heen en weer in 't beneden Uitspansel by en over onze Aarde dryven. Dit is, als een zeer goed Werk van God, al in oude tyden opgemerkt. God *bindt de wateren in zyne wolken*. Job. XXVI. 8.

V. Vanwaar komen die Dampen?

A. Door de warmte stygen zy op uit de Aarde en al wat op dezelve is, en hangen wegens hunne ligtheid in de benedenlucht, daarom de Dampkring geheeten. *Hy, naamelyk God, doet dampen opklimmen van het einde der aarde*. Ps. CXXXV. 7.

V. Wat doen zy in de Lucht?

A. De Dampen, tot Wolken gevormd in de Lucht, vermaaken daar ons oog door hunne altyd verschillende gedaante, behoeden ons ook tegens het sterke Zonnelicht, beletten het geheel uitdroogen der Aarde, geeven eene aangenaame schaduw, verkoelen de lucht, en worden, vuil opgeklommen zynde, aldaar van God gezuiverd, en tot eenen frisschen Regen bereid.

V. Hoe komt de REGEN?

A. Als de Lucht zo vol is van zwaare Dampen, dat zy die niet langer kan ophouden; dan vereenigen zich die dunne vogten, en vallen neêr in fyne of groote Droppelen, welken men Regen noemt.

V. Welke middelen heeft God bestemd, om Regen te verwekken?

A. Wyl wy dien niet kunnen missen, zyn er ten minsten drie zaaken, Hette, Koude en Winden, die den Regen baaren.

V. Waarom valt die in Droppelen?

A. Viel dezelve in dikke Straalen, de Gronden der Aarde zouden toeslaan, geene Zaaden dan daaruit kunnen opschieten, de tedere Planten zouden gekwetst worden, en wy veel te lyden hebben.

V. Wat brengt den Regen overal?

A. De Winden, die, op Gods bestelling, de Dampen en Wolken wyd en zyd heenvoeren. Daarom wordt er gevraagd: *Heeft de Regen eenen Vader?* dat is, eenen anderen, dan God, die denzelven verwekt, verdeelt en uitgiet. Job. XXXVIII. 28.

V. De Regen is ons dan nuttig?

A. Onbegryplyk nuttig! God zuivert de onreine, verkoelt de warme, of verwarmt de koude Lucht door den Regen. Ook verkwikt Hy door denzelven de verslenste Planten, maakt den Grond vruchtbaar, formeert de Rivieren, en geeft ons het onontbeerlyk Water.

V. Dit zyn veele weldaaden!

A. Ook tekenen van waare Almagt; want alle Menschen kunnen geen *één* Droppeltje formeeren, of het minste Stofregentje geeven. Daarom werdt er oudstyds al gevraagd: *Zyn er onder de ydelheden der Heidenen, die doen regenen? of kan de Hemel, als Hemel, droppelen geeven?* Jer. XIV. 22.

V. Zyn er geene tekenen, die eenen aankomenden Regen voorspellen?

A. Zeer veele! Men kan dit veelal uit de Vogelen, Winden, Planten, Hout en Steenen voorweeten, dat ons dikwils zeer te pas komt.

V. Nu gy van WINDEN spreekt, moet ik U vraagen, of gy ook weet, wat die eigenlyk zyn?

A. Wind is niet anders dan een deel der Lucht, min of meer sterk in beweging gebragt.

V. Waaruit ontstaat dezelve?

A. Meest uit Warmte of Koude, in de Lucht verwekt.

V. Hoe verdeelt men de Winden?

A. In zagte en sterke, koude en warme, drooge en vogtige, bestendige en veranderlyke Winden.

V. En uit welke hoeken komen zy?

A. Uit vier Streeken of Gewesten der Waereld, die tegen elkander overstaan, voerende den naam van den OOSTEN en WESTEN, ZUIDEN- en NOORDENWIND, vallende tusschen elke twee eene nieuwe verdeeling, die men noemt ZUID- OOST, NOORDOOST, NOORDWEST, en ZUIDWEST. De eerste staat over tegen den derden, en de tweede tegen den vierden Wind.

V. Kunt gy my zeggen, hoe men de plaats of streek der vier Hoofdwinden gemaklyk weet te vinden?

A. Ja wel! Als ik, 's middags, met het aangezicht vlak naar de Zon gekeerd staa, dan is het Zuiden voor, en het Noorden agter my; het Westen aan myne regter-, en het Oosten aan myne linkerhand.

V. Maar, als gy de Zon niet kunt zien by donker weder, hoe dan?

A. Als ik dan maar eene Kerk zie, zo ben ik geholpen; want dus gaande staan, dat ik den Tooren aan myne regter-en het Choor aan myne linkerhand heb, dan weet ik alles; vermids het Zuiden dan vlak voor, het Noorden juist agter my, het Westen ter regter- en het Oosten ter linkerhand is.

V. Gaat dat vast?

A. Altyd! om dat men oudstydts de Kerken naar die Streeken gebouwd heeft, en men dit noch blyft navolgen.

V. Kent gy ook den aart dier Winden?

A. Ja! De WESTE en ZUIDWESTE WINDEN, uit Zee komende, zyn vogtig: de laatsten waaien hier dikwils, geeven de meeste Stormen, en 's zomers veel Onweder.

V. Hoe de ZUIDE en ZUIDOOSTE WINDEN?

A. Die zyn zeldzaam, zagt en warm, om dat ze uit Zee of over warme Landen komen.

V. En de OOSTEWIND?

A. Die is altyd koud, maar waait bestendig, en geeft schoone en heldere dagen: ook is de NOORDOOSTE Wind koud, en brengt niet zelden voort veel Sneeuw.

V. En hoedanig is de volgende?

A. De daarop volgende NOORDEWIND is altyd schraal, met droogte verzeld; en de NOORDWESTE WIND, veel in den Zomer by ons waiende, is mede koel, doch vry bestendig.

V. Weet gy er niets meer van?

A. Dit nog, dat ze in ons Land zeer veranderlyk zyn, een zegen voor duizend Vragtsche-

pen, die in ons Vaderland telkens heen en weer moeten vaaren.

V. Hoe noemt men ze, als ze zeer hard waaien?

A. Dan noemt men ze *STORMEN*, en gaat het verder, dan *ORKAANEN*, die egter zeldzaam zyn.

V. Kent gy ook de nuttigheden der Winden?

A. Die zyn ontelbaar! Door Gods bestelling reinigen zy eene onzuivere, en bekoelen eene brandende lucht: ook doen zy de Schepen zeilen, Molens maalen, natte Gronden en Huizen droogen, Mist en Nevels opklaaren, Wolken en Regen naar vergelegene Landen brengen en uitstorten, enz.

V. Nu gy op nieuw van de Lucht spreekt, moet ik U vraagen, of gy ook weet, hoe de *LUCHTSGESTELDHEID* over de geheele Waereld is?

A. Zy is of koud, of heet, of gemaatigd: hoe meer naar het Zuiden, hoe warmer; hoe meer naar het Noorden, hoe kouder; hier is het tusschen beiden, dat is, getemperd.

V. Maar is het overal in de Lucht even warm of even koud.

A. Neen! Digtby de Aarde is het altyd het warmste, hoogerop veel kouder, en in de hoogste lucht allergeweldigst koud.

V. Wat is eigenlyk *KOUDE*?

A. Koude is een gemis eener veelheid van Vuur, of eene vermindering van hetzelfde, waardoor alles inkrimpt, of styf wordt.

V. Hoe krygen wy hier de Koude of den Vorst?

A. Altyd met Winden, die van het Land, en niet die uit Zee waaien. *Door zyn geblaas*, dat

is, door den Wind, *geeft God den vorst*. Job. XXVII. 10. want hoe harder Wind, hoe sterker Vorst.

V. Waardoor wordt het YS gevormd?

A. Door iets onzichtbaars, in de lucht gebragt, waardoor weet men niet, 't geen wy Vriesdeelen noemen, die, neerdaalende, het Water doen stollen, en tot eenen vasten klomp worden, zo vreemd in 't oog, dat de Ouden al opmerkten: *als met eenen steen*, zo hard is het Ys, *verbergen haar de wateren*. Job. XXXVIII. 30. doch het ontdooien is zo verwonderlyk als het bevrozen.

V. Misschien bemint gy egter meer het bevrozen dan het ontdooien.

A. Gy denkt, hier mogelyk, aan het schaatsryden; maar dit is my wegens het gevaar van verdrinken, vallen, of, bezweet zynde, te verkouden, met regt zeer sterk afgeraaden.

V. Maar de Vorst is onaangenaam?

A. God beoogt altyd zeer wyse einden in al wat Hy doet, en hierom is de Vorst zeer nuttig; want hy reinigt de lucht, geeft ons meer kragten, maakt den taaien grond week en vruchtbaar, zuivert het land van Ongedierte, en doot veele spyzen malscher worden.

V. Gy denkt nu niet aan deszelfs nadeelen!

A. De goede Voorzienigheid geeft ons Bladeren, Biezen, Wol, en zelfs Ysschotsen, tegens Keldervensters gezet, om de nadeelen van den Vorst af te keeren.

V. Wat noemt gy HETTE, die tegen den Vorst overstaat?

A. Eene meerdere veelheid van Vuur, die al-

les uitzet, gelyk men zien kan aan het zwellen der handen by het warm worden.

V. Bemint gy niet de warmte en heete Zomers?

A. De warmte is aangenaam, doch de koude voordeeliger. Gelyk op groote winterkoude groote vruchtbaarheid volgt, zo verneemt men op heete Zomers veele Onweêren en Ziekten. Koude Zomers zyn de gezondste.

V. Laat ik U nu ook vraagen, daar gy van Onweêren spreekt, wat BLIXEM en DONDER is?

A. Men kan zien, dat de BLIXEM eene lichtende witte of roode straal is, ongelyk door de lucht vliegende, gebooren in de Wolken uit de opgeklimmen Dampen, of eene zo genoemde electrike stoffe, verzeld van eenen zwaaren slag, Donder van ons geheeten.

V. Wat dunkt U van beiden?

A. Dat er geen Verschynsel in de natuur is grootscher voor het oog, treffender voor het oor, geweldiger voor het gevoel, en nuttiger voor de Waereld.

V. Denkelyk zyt gy er bang voor: en misschien moet men dan de vensters sluiten, kaarssen aansteeken, in eenen kelder kruipen, of het hoofd in een kussen verbergen, om het niet te zien of te hooren?

A. Men heeft my overtuigd, dat dit kinderagtig en onverstandig is, om dat de Blixem zo gemaklyk kan dringen door een glazen ruit, als door eenen muur van honderd ellen dikte.

V. Hoe gedraagt gy U dan by een Onweder?

A. My is geleerd deeze les te volgen: *hoort met aandacht de beweging zyner stemme, en het ge-*

luid, dat uit zynen mond uitgaat, dat is, den donder. God dondert met zyne stemme zeer wonderlyk. Job. XXXVII. 2, 3, 5.

V. Durft gy dan dat in de open lucht gaan zien?

A. Waarom niet? of moet ik, zo leerde my myn Vader, myn oog sluiten voor een schoon, verbaazend en nuttig werk van mynen Schepper? Mag ik het niet zien met een nederig bedaard vermaak, met diepe stille verwondering en aanbidding van mynen Bewaarder?

V. Gy noemde de Onweêren nuttig?

A. Niet zonder reden! want, zo zy de warme zomerlucht, door de hette onzuiver geworden, reinigen, en dus die gezond maaken voor Mensch, en Vee, en Plant, zyn zy dan niet nuttig? Is dan deeze zorg van God, en is dit zyn werk niet goed?

V. Gy denkt niet, dat ze dikwils schaade doen?

A. Niet dikwils, maar zeldzaam, minder dan men gemeenlyk denkt, zo heeft men my gezegd.

V. Waar zoudt gy U verschuilen, als gy op 't land waart, by een opkomend Onweder?

A. In een huis, is my geleerd; maar niet onder Boomen, daar de gevaarlykste plaats is by een Onweder, om dat Boomen ligtlyk daardoor getroffen worden.

V. En als gy in geen huis kunt koomen?

A. Dan noch liever in het open veld gebleeven!

V. Wat is WEERLICHT?

A. Ontsteeken' Dampen in de Wolken, een aartig geflikker, onschadelyk, zomers veel voorkomende na eenen warmen dag.

V. Wat zyn VUURBALLEN?

A. Eene verzameling van brandstoffen, soms groot en wit, vliegende door de lucht, en in stukken slaande zonder nadeel te doen.

V. Ook zyn er VALLENDE STERREN?

A. Die men zo noemt, zyn brandstoffen in de lucht, welken al brandende verteeren. De waare Sterren vallen nooit. Door deeze, als mede door het Weerlicht en de Vuurballen, reinigt de goede God de lucht, zonder welk wy niet gezond kunnen leeven.

V. Weet gy ook, wat NOORDERLICHT is?

A. Ik weet er niets meer van, dan dat het is één eenpaarig licht, witte of roode vlammen opschietende uit eene laage wolk in 't Noorden, 's winters meest te zien, veel verlichtende de Noordsche Volken.

V. Wat is in uw oog het schoonste Verschynsel aan den Hemel?

A. De prachtige REGENBOOG met zyne heerlyke koleuren, veroorzaakt door het schynen der Zon tegen de vallende Regendroppelen: een Verschynsel, welk men my geleerd heeft met verrukking aan te zien.

V. Hoe veele Koleuren zyn er in te zien?

A. Zeven voornaame: *violet, purper, blaauw, groen, geel, oranje en rood.*

V. Hebt gy nooit twee Regenboogen te gelyk gezien?

A. Meer dan eens: maar dan is de tweede altoos flauwer, om dat hy de weerschyn des anderen in de dampen der lucht is, en de koleuren staan anders.

V. Zyn deeze alle de Boogen, die men aan den Hemel ziet?

A. Neen; want men verneemt ook, somtyds 's avonds, witte of geelagtige, Regenboogen tegen over de Maan zonder koleuren, ook wel groote ronde Kringen, ver van de Zon of Maan afstaande.

V. Zyn die niet fraai?

A. Zy zyn niet of weinig gekouleurd, ten zy zy dicht by de Maan staan: anders is 't nog fraaier, gelyk somtyds gebeurt, meer dan eene Zon of Maan aan den Hemel te zien staan, BYZONNEN en BYMAANEN genoemd, niet anders zynde dan den weerschyn der waare Zon en Maan.

V. Hebt gy wel ooit van HOOZEN op of dicht by Zee gehoord?

A. Wel gehoord, maar niet gezien.

V. Wat zyn ze?

A. Een draaiende punt, heeft men my gezegd, eener neerzakkende Wolk, van eene geweldige kragt, kunnende Kerken, Huizen, Molens en Schepen omver slaan.

V. Kent gy ook HOUWMOUWEN?

A. Houwmouwen of Winddoorns zyn een Draaiwind op het land, ook van veel geweld, die Huizen en Hooirooken kan omkeeren of verwoesten.

V. Wat verstaat men door ROEDEN der Zon?

A. Straalen der Zon, door of agter de Wolken in de lucht geschooten, en dikwils te zien.

V. Welk Luchtverschynsel is verwonderlyker?

A. De SNEEUW, om dat ze niet anders is dan Water, door God in eene andere gedaante hervormd, zeer wit en zeer ligt, dikwils bestaande uit de allerschoonste kleine figuurtjes, die men zien kan.

V. Hebt gy zulken gezien?

A. Ik heb er maar eenige zeer fraaien gezien, doch anderen meer dan *vyfhonderd*, alle verschillende, geevende het heerlykste getuigenis van Gods Almagt.

V. Waartoe geeft God de Sneeuw?

A. Onder anderen, om de Lucht te reinigen, de Graanen tegen 't vriezen warm en zagt te dekken, (daarom staat er: God *geeft sneeuw als wolle*. Ps. CXLVII. 16.) om den Vorst te beletten de aarde door zyn diep indringen te zeer te verkouden, vruchtbaarheid aan den grond te geeven, en onze korte donkere dagen in den winter helder en lichter te maaken, waarin men niet minder Gods Wysheid en Goedheid kan opmerken.

V. Zoo veel goeds doet de HAGEL niet?

A. Hagel, niet anders zynde dan Regendroppels, in het neêrvallen uit eene hooge lucht en gaande door eene laagere koude luchtstreek, tot harde Yskorrels gestold, kan soms groot nadeel aan de Graanen en de Glazen onzer Huizen doen; maar anders zuivert hy ook al de lucht op zynen tyd.

V. Wat noemt gy NEVEL?

A. Warme Dampen, uit de aarde opgegaan, daarna door de koude verdikt, en nu, door den wind voortgedreeven, golvende over de velden, of daar stil hangende.

V. En wat is MIST?

A. Dunne, onzichtbaare, en weinig opgeklommen Dampen, door de koude verdikt en zichtbaar gemaakt, niet kunnende opgaan by gebrek van wind, en niet verdund wordende door gemis van genoegzaame warmte.

V. Laat ik ook hooren, of gy den DAAUW kent.

A. Daauw bestaat al mede uit dunne uitwaasemingen der gronden, door de koude avondlucht verdikt.

V. Tot welk einde schikt God Nevels, Mist en Daauw?

A. Om in den zomer, by gemis van regen, de dorstende verslenste Planten zagtjes te drenken, op eene wyze oneindig beter dan wy dat kunnen doen: daarom leest men, dat God alleen *de droppelen des daauws baart*. Job. XXXVIII. 28. My is egter gezegd, dat ik niet moet uitgaan by eenen stinkenden Mist, om dat die schaadelyk is voor onze gezondheid.

V. Kent gy ook den RYM?

A. De Rym bestaat uit opgeklommen dampen, tot korreltjes of andere figuïren gestold, geschikt, om, in den winter, de Planten tegen den fellen vorst te dekken. God *strooit den rym als assche*. Ps. CXLVII. 16. De Rym gelykt naar aschkorreltjes, en, gelyk de Landman de assche niet buiten maar op den akker werpt, zo strooit God den Rym niet bezyden maar op de Plansen: een nieuw bewys, dunkt my, van Godlyke wysheid, goedheid, en zorg.

V. En wat is YZEL?

A. Kleine bevroozen Waterdeeltjes, vallende, als eenen fynen regen, in vlokjes of puntjes zich aan de Boomen zettende, of die omkorstende als met een helder glinsterend kristal.

V. In hoe veele gedaanten vertoont zich het Water, want gy hebt er my al veele genoemd?

A. In niet minder dan *twaalf*! Die Hoofdstof-

fe is toch nu Water, dan Ys - nu Regen, dan Sneeuw - nu Nevel, dan Mist - nu Rym, dan Yzel - nu Damp, dan Hagel - nu Daauw, dan Wolken. Hierover staa ik niet alleen verwonderd, maar ook heel verbaasd; want welk eene Almagt is het, *ééne* zaak *twaaalfmaal*, zo verschillend, aan ons oog te vertoonen, en die zo te vermen tot de beste einden!

V. En gy besluit nu uit dit alles?

A. Dat, indien een heilig Dichter het redenlooze of deeze doode stoffe tot Gods lof wil op wekken: *looft den Heer van de aarde, gy.... vuur en hagel, sneeuw en damp, gy stormwind, die zyn woord doet*. Ps. CXLVIII. 7, 8. ik, en elk met my, nog veel meer, tot geduurige dankzegging en lof verplicht ben, alzo deeze dingen niet van ons, maar wy van dezelve ontelbaare diensten, op Gods bevel, dagelyks ontvangen, welken een Kind, zelfs al vroeg, moet leeren kennen.

Vierde zamenspraak over de aarde.

VRAAG. Laat ik nu uit de Lucht tot de AARDE afdaalen, en U vraagen: waartoe zy is geschaapen?

ANTWOORD. JESAIAS zegt zeer wél: *op dat men daarin woonen zoude*. XLV. 18. Om deeze reden dan is alles, van den top der Bergen af tot den bodem der Zee toe, door millioenen Schepselen van allerlei aart bewoond.

V. Maar, waarop, denkt gy, rust deeze groote ronde Aarde?

A. Zy rust nergens op; want anders kon zy niet omwentelen. JOB zegt: God *hangt de aarde aan een niet*. XXVI. 7.

V. Hoe verwonderlyk is dit *hangen aan een niet!*

A. Even verbaazend is, dat God vier zo genoemde Hoofdstoffen, Aarde, Water, Vuur en Lucht, vormde, en verder, uit deeze doode din-

gen, millioenen fraaiheden op deeze Aarde toestelde.

V. Wat maakte de almachtige Schepper daaruit?

A. Deeze groote Waereld zelve, ook den Mensch, de Dieren, de Vogelen, de Visschen, de Insecten, de Planten, enz.

V. Wat telt gy onder de fraaiheden der Waereld?

A. De wyde Zee, de groene Weiden, de donkere Bosschen, de graauwe Heiden, de witte Bergen, de duistere Valleyen, de spiegelende Rivieren, de vrolyke Tuinen, en de vrucht draagende Boomgaarden.

V. Hoe is deeze Waereld van binnen gesteld?

A. Dit weeten wy niet, en ons ligt er weinig aan gelegen.

V. Hoe is zy van boven?

A. Zeer oneffen op veele plaatzen wegens Bergen en Heuvelen

V. En hoe verdeeld?

A. Verwonderlyk schoon en net, in Zeeën, Meeren, Rivieren, Bronnen, Beeken, Heiden, Weiden en Zaaialanden; des men niet wel kan zeggen, of God de Waereld schooner, dan of Hy ze voor ons nuttiger gemaakt hebbe.

V. Welke HOEDANIGHEDEN bezitten de dingen, die op deeze Aarde zyn?

A. *Vier* voornaame en algemeene.

V. Welke is de *eerste*?

A. Alle levenlooze dingen zyn *traag*, en blyven, niet bewoogen zynde, in rust, op dat wy die zouden kunnen behandelen naar onzen zin, en alle beweging bepaalen.

V. Noem my de *tweede*?

A. Alle dingen bezitten eene eigenschap van *zamen te kleeven*; want als Steenen, Hout, Yzer enz. uit elkander vielen, waren zy niet te gebruiken.

V. Nu de *derde*?

A. Alles bezit eene *aantrekkelijke* of *terugstootende* kragt: zo loopt het Vuur voort, als het niet verhinderd wordt, en het wykt, als er Water bykomt.

V. En de *vierde* is?

A. Dat alles op deeze aarde *zwaar* is, en dus wil vallen naar beneden. Ware dit zo niet, dan konden wy hier niets behouden; onze Huizen, of al wat los zit, zou naar boven willen vliegen, dat nu belet is. Dit zyn *vier* wyse bestellingen van den magtigen God tot ons welzyn.

V. Kent gy ook de GRONDEN der Waereld?

A. Niet overal; maar men kan genoeg van de overigen oordeelen, als men die van ons Vaderland verstaat.

V. Waaruit bestaan dan de Gronden der Waereld?

A. Uit Aarde, Ertzen, Delf- en Mynstoffen, Steenen en versteende dingen; doch die men niet allen te zamen in elk Land vindt.

V. Hoe liggen die geenen, welken in ons Land voorkomen?

A. Veel onder elkander, of opgehoopt, by beddingen, veroorzaakt door de Overstromingen van Zee en Rivieren.

V. Welke soorten van AARDE hebben wy hier?

A. KLAAI, waarin men schoone Tarw en Erweten teelt; ZANDAGTIGE GRONDEN voor Koorn en

Boekweit; VOLAARDE, om onze lakens te zuiveren; MERGEL voor Akkers en Tuinen; VEEN, om Turf te maaken, LEEM voor dorschvloeren en Muuren; en ZANDEN tot duizend gebruiken, by voorbeeld, om te metzelen, om glas, verrekykers, enz. te maaken: doch deeze Gronden zyn meest met groene Planten voor 't oog gedekt.

V. Weet gy, waarom de zuivere Lucht blaauw, en de Planten groen zyn?

A. Hierin blinkt uit Gods goede zorg voor ons. Die twee zagte vrolyke Koleuren zyn aangenaam voor ons oog, en matten niet af, nog bederven ons gezigt, gelyk het dagelyks zien van helder wit en zuiver rood zou doen.

V. Hoe veele METAALLEN schiep God ten onzen nutte?

A. *Zes!* Goud, Zilver, Koper, Tin, Lood en Yzer, die in aderen of in harde stoffen, ERTZEN geheeten, onder den Grond of in de Rivieren gevonden worden.

V. Waarom onder de oppervlakte des Gronds?

A. Lagen zy er boven op, dan zouden ze te veel nuttige plaats beslaan, en den Landbouw hinderen: nu liggen zy, in die onderaardsche magazynen, niemand in den weg.

V. Vinden wy in onze Gronden die *zes* Metaalen?

A. Van allen min of meer; maar het Yzer het overvloedigst.

V. Waar dan?

A. Goud in den Rhy; Zilver in de gronden buiten Arnhem; Tin en Koper in die der Veluwe; Lood in het Land van Overmaaze; en Yzer

byna overal, doch allermeeft in Overyffel en in het Graafſchap Zutphen.

V. Waartoe dienen deeze Metaalen?

A. Goud en Zilver dienen meeft, om den Koophandel gemaklyk te maaken; Tin, Koper, Lood en Yzer tot honderd dagelyksche gebruiken: doch geen van deeze zes komt ons zo wel te pas als het Yzer, en dus zyn wy Gode meer voor dit eene dan voor de vyf anderen verpligt.

V. Doet het Yzer zo veele dienften?

A. Zy zyn niet te noemen: al wat ik aan myn lichaam draag, is door hulp van het Yzer bereid geworden.

V. Wat noemt gy DELFSTOFFEN?

A. Onder anderen Zwavel en Zout, die wy niet kunnen ontbeeren. Het laafte zit, hoewel weinig, egter in alle Planten; doch onze Schepen haalen het noodige uit Frankryk en Spanje: in Polen graaft men het uit den grond.

V. En wat telt gy onder de MYNSTOFFEN?

A. Kwikzilver, Steenkoolen, Kryt, enz. die wy hier, het laafte uitgezonderd, niet vinden; waarom wy het eerfte uit Hongarye, en de Steenkoolen uit Luik en Engeland haalen, tot veele gebruiken.

V. Waarom moet men die dingen van elders haalen? Waarom heeft God aan elk Land het noodige niet gefchonken?

A. Ware dit zo, dan zou er geene verbindtenis, geene vriendschap, geen handel tuffchen de Volken der Waereld plaats hebben, het geen voor het Menschdom zo voordeelich is.

V. De Gronden bestaan ook uit Steenen?

A. Zo is het ook! De meesten in ons Land vindt men in Gelderland, Utrecht, Groningen en Overijssel van zeer groot nut. Op de Veluwe liggen Marmersteenen, Keien, Albastersteenen, Kristallen, Diamanten, Agaaten, Jaspissen, enz.

V. En welke van allen is de nuttigste?

A. Den Steen, die voorheen de beste van allen was, vindt men hier niet.

V. Welke is deeze?

A. De MAGNEETSTEEN, van God beschonken met deeze ongemeene eigenschap, dat Yzer, daarmede bestreeken, het vermogen krygt van ons het Noorden aan te wyzen, waarop de Zeelieden hunne Compassen, (bestaande uit eene draaiende Naald, met dien Steen bestreeken) gemaakt hebben, die hen nu den weg in de wyde Zee doen vinden, daar zy te vooren niet verder durfden zeilen, dan zy land konden zien.

V. Maar, waarom is nu dezelfde Steen niet meer de beste?

A. Om dat men nu, Yzer met Yzer bestrykende op eene zekere manier, een Compas zonder dien Steen kan maaken.

V. Wat brengt gy tot versteende ding n?

A. Zeeäppelen, Schulpen, Dieren, Visschen, enz. voorheen in ons Land en elders onder den grond geraakt by den Zondvloed of laater, en aldaar omkorst, of in steen veranderd.

V. Wat besluit trekt gy uit dit alles?

A. Over dit alles moet ik my zeer verwonderen, den Schepper daarvoor dagelyks danken, en Hem deezen lof geeven: *de waereld en haare volheid, die hebt gy gegrond.* Ps. LXXXIX. 12.

Vyfde zamenspraak over den mensch.

VRAAG. Wat verheerlykt de Waereld in uw oog?

ANTWOORD. De geduurige verandering der vier SAISOENEN, ook de DAG en de NAGT, te zamen steeds blyvende, door Gods almagtige, wyse en goede Onderhouding.

V. Kunt gy dat bewyzen?

A. Zeer gemaklyk! want de barre WINTER, al is hy wat gevoelig, legt den grondslag tot ons onderhoud, en maakt de aarde vruchtbaar - de bekoorlyke LENTE is zo veel als een tyd van belofte: wat dood scheen, begint als dan te herleeven, door de warmte uit te spruiten, en zich tot den groei te zetten - de schoone ZOMER, voltooiende het werk van den Winter en de Lente, brengt alles tot vollen wasdom en rypheid - en de HERFST geeft, door de inzameling der vruchten, eenen ryken loon op den arbeid.

V. Waarom laat God deeze Saisoenen zo zagtjes op-en afklimmen?

A. De groote veranderingen van koude en hette zouden voor ons en al het geschaapene doodelyk worden: hierom schiet de Lente in tusschen den Winter ea den Zomer; en de Herfst tusschen den Zomer en den Winter. En *wie weet dan niet uit alle deeze, dat de hand des Heeren dit doet!* Job. XII. 9.

V. Gy hebt ook van DAG en NAGT gesproken.

A. Het verbaazend groot onderscheid tusschen deeze twee; nevens de schoone Morgen, de heldere Middag, en de stille Avond, met de Schemeringen, vóór den Dag en den Nagt invallende, zyn verrukkelyke vertooningen van den wonderdoenden God: daarom zong een Dichter: *gy beschikt duisternis, en het wordt nagt.* Ps. CIV. 20.

V. En zyn beiden, Dag en Nagt, even noodig?

A. Zekerlyk! Ik moet God danken voor het heerlyk licht, om te kunnen arbeiden, en voor de stille duisternis, om te kunnen rusten.

V. Doet God zo veel voor den MENSCH, welk een uitneemend Schepsel moet hy dan niet zyn?

A. Hy is, voorzeker, wel minder dan de Engelen, doch hoe veel uitmuntender dan de Dieren, en bygevolg Gods heerlykste Schepsel op Aarde!

V. Waarin munt hy dan uit boven de laatsten?

A. In zes dingen, in schoonheid van gestalte, van leden, van gelaat, in regt opgaan, in ziel en in spraak; want het is God, *die ons geleerder maakt dan de beesten der aarde, en ons wyser maakt dan het gevogelte des hemels.* Job. XXXV. 11.

V. Hoe zoudt gy 's Menschen LICHAAM beschryven?

A. Men kan het noemen een heerlyk Kleed, op de konstigste wyze van aarde gemaakt.

V. Is elk deel van hetzelfde wél gemaakt?

A. Zeer wél! want, de leden, die het zwaarste werk moeten doen, by voorbeeld, de Beenen en de Duimen zyn sterker dan andere leden geformeerd, ik meen, dan Armen en de Vingers.

V. Maar, sommigen zyn dubbel.

A. Dit moet zo zyn! de Handen dubbel, om zamen te werken: de Voeten, op dat men zou kunnen gaan: ook de Oogen, Ooren en Neusgaten, om, by ongesteldheid van het eene, het andere te kunnen gebruiken, of meer kragts te doen oefenen.

V. En anderen zyn zeer styf.

A. De styfheid valt daar ze moet vallen, by voorbeeld, in de Beenen, van de knie as tot den voet toe, moetende deezen den geheelen last des Lichaams dragen: anders vindt men ook buigingen in de leden, daar ze allernoodigst zyn.

V. Waar dan?

A. In den Hals, Ruggegraad, Heupen en Knieën vallen de vier voornaamste buigingen: anderen komen voor in de Armen, Handen en Vingers, uit welke allen zo veele verschillende bewegingen, tot allerlei arbeid noodig, elk oogenblik gebooren worden, zonder dat wy er op denken.

V. Welk is het schoonste deel des Lichaams?

A. Buiten twyfel het AANGEZIGT, dat zo veele en zo sierlyke deelen heeft.

V. Wat vindt gy dan hier opmerkingswaardig?

A. Dat, om den eenen Mensch van den an-

deren te onderkennen, de Aangezigten van alle Menschen der heele Waereld, zo wel als hunne Stemmen en Schriften onderscheiden zyn, waarin eene verbaazende Almagt, Wysheid en Goedheid doorsteeken.

V. Waarom verschillen deeze drie?

A. Op dat men de Menschen by dage aan het Aangezigt, in duisternis aan hunne Stem, en, als zy by ons niet tegenwoordig zyn, aan hun Schrift zou kunnen kennen, waaraan elk niet weinig gelegen ligt ter voorkominge van bedrog.

V. Welke Wysheid ontdekt gy in 's Menschen HOOFD?

A. Dat de teêre Herssenen, van welker ongekwetsten staat Verstand, Oordeel, Geheugen, en het Leven afhangen, voorzigtig beveiligd zyn door Binnenvliezen en eene harde Pan, van been toegesteld, die wederom ter verwarminge en beschuttinge met Hair gedekt is, omtrent welk, hoe geringe geacht, eene zo naauwlettende Voorzienigheid gaat, dat de Heere JESUS aan de zynen zeide: *ook de hairen des hoofds zyn alle geteld.* Matth. X. 30.

V. Welke Wysheid vindt gy hier meer?

A. Dat het Hoofd de plaats is van onze vyf Zinnen, naamelyk van het GEZIGT, het GEHOOR, den REUK, den SMAAK, en het GEVOEL.

V. Waartoe dienen zy?

A. Om de Ziel aanstonds berigt te geeven van 't geen in of buiten ons gebeurt; zonder welke vyf middelen zy er niets van zou weeten.

V. Zyn zy daartoe regt geschikt?

A. Worden zy door het een of ander toeval niet verminkt, dan dienen ze ons, door de God-

lyke beschikking, volkomen wél, zynde nog te stomp nog te scherp.

V. Bewys dit eens van één Zintuig.

A. Was het Gehoor veel teerder, dan zou het praatzen van eenen Vriend ons als een Donder in de ooren klinken; en stomper, dan zouden we hem niet kunnen verstaan.

V. Is het OOG ook met konst toegesteld?

A. Men zou ten minsten vyfëntwintig blyken eener Godlyke Wysheid in dit Zintuig kunnen aantoonen, gelyk my gezegd is.

V. Noem er my maar eens eenige weinigen?

A. De Wenkbrauwen dienen, om het daalend stof en zweet af te keeren: de Hairsjes der Oogleden, om het sterke licht te maatigen en kleine vliegende Insecten van de oogten af te houden: de bovenste Hairsjes zyn naar boven, de ondersten naar beneden gekromd, om het zien niet te hinderen: het Ooglid is, als een Gordyn, toegesteld, om dat by dage op te haalen, en by nacht, vóór den aankomenden slaap, neer te laten vallen tot genieting der ruste.

V. Dit raakt eigenlijk het Oog niet.

A. Het behoort er immers toe: anders kan ik zeggen, het Oog is van een zonderling maaksel. De beeltenis van geheele Landschappen vallen in den naauwen kring des Oogs verkleind. Als wy te veel licht hebben, vernauwen wy den Oogappel, ter afweeringe der menigvuldige stralen; en is er geen lichts genoeg, dan verwyden wy denzelfden: ook staat het Oog beweegbaar, om naar alle kanten te kunnen zien, zonder het Hoofd geduurig te moeten omdraaien.

V. Dit voldoet! Zeg my nu ook iets van 't GEHOOR.

A. Het Oor is van kraakbeen gemaakt, om altyd styf te kunnen opstaan, de klanken te vangen en naar binnen te geleiden in de oorholte, (de Gehoorgang geheeten) welke ongelyk is, om harde geluiden te verzagten, en om zachte te verhoogen.

V. En deeze klanken komen langzaam aan?

A. Om niet lang te wagten naar de lieflyke en nuttige Muziek, bestaande uit eene goede schikking der *zeven* Toonen, *ut, re, mi, fa, sol, la, ci* genoemd; en om ook aanstonds het spreken van anderen te kunnen verstaan, en oogenbliklyk daarop te antwoorden, gaf God aan het Geluit eene snelheid, tweemaal grooter dan die van eenen afgeschooten Kanonkogel. Zyn dan hier niet veel Konst en Wysheid byéén?

V. Zyn deeze beiden ook in den REUK te vinden?

A. Beiden zyn er in; want de Neusgaten zyn van onder breed, om veele reukdeelen te kunnen vangen; van binnen met hairtjes, om den reuk te versterken; juist boven den mond, om uit den stank der spyzen aanstonds van de schaadelykheid te kunnen oordeelen. Ook loost men door deeze twee gooten de scherpe vogten van het Hoofd, en men kan er adem door haalen, wanneer wy, onder het eeten, dat niet door den mond doen.

V. Wat merkt gy op van den SMAAK?

A. Dat dit Zintuig oordeelt van goede of schaadelyke spyzen, en ons zeer bevalt; wyl we anders niet ligtlyk zo veel moeite, als nu, zouden

doen om spyzen gereed te maaken; en dat de honger ophoudt, zo dra wy genoeg gegeten hebben: ware het anders, wy zouden al voort gaan met eeten, en zekerlyk te veel nuttigen.

V. Nu één woord van het GEVOEL?

A. Dit Zintuig is over het geheele Lichaam verspreid, daar de vier anderen alleen zitplaats in het Hoofd hebben; want ik moet met den voet zo wel als met de handen kunnen voelen: doch waar het meest vereischt wordt, by voorbeeld op 't punt der Tonge, in de Handen, en aan de toppen der Vingeren werkt het Gevoel allersterkst, om wél van de zaaken te kunnen oordeelen.

V. Welke schoone Zinnen hebben wy dan, zulke getrouwe voorposten, door de Ziel op kondschap uitgezet!

A. Zo moet men ze inderdaad noemen: zy zyn verwonderlyke konststukken van onzen Maaker.

V. En zy werken dan ook in orde?

A. Zeer goed in orde! Het Oog by dag; het Oor ook by nagt: het Oog let op alles, wat voor ons; het Oor op alles, wat rondom ons is: het Oog binnen, het Oor ook buiten onze huizen.

V. En als wy eens één Zintuig verliezen?

A. Dan worden de anderen sterker: hiervan dat Blinden op het gevoel leeren oordeelen van de koleuren.

V. Wat verdient nu verder onze aandagt?

A. In het Hoofd verdient onze aandagt de TONG, wonderlyk gevormd tot kaauwen, zingen, spreken, en roepen - het SPEEKSEL, uit klieren vloeiende, om de spys te bevoctigen, die te doen doorglyden, en ze in de maag te helpen verteeren.

V. Wat verder?

A. Vooraan in de Keel is eene openstaande Pyp. LUCHTBUIS genoemd, om door dezelve de lucht in en uit te ademen - daar agter eene andere buis, de SLOKDARM geheeten, om daarmede de spys in te slokken en te doen komen in de maag - noch een werktuig is er aan de Luchtbuis, welk wy het STROTTENHOOFD noemen, dienende, nevens het GEHEMELTE, om de Spraak te vormen.

V. Wat nog meer?

A. Eene BOVEN-en BENEDENKAAK, waarin harde TANDEN staan, gedekt met een altoosduurend verglaasel of emailleersel, om de hardste spyzen te vermaalen zonder te verslyten - de LIPPEN, om de spyzen aan te neemen, en de uitspraak der woorden te bestieren - en de beweegbaare HALS, aan het Hoofd vast, om dat te kunnen draaien, werwaards men wil, zonder dat het Lichaam de moeite van zich om te wenden behoeft te neemen.

V. Wat volgt er nu?

A. Zal ik nu eerst de *twee honderd en veertig* min of meer groote BEENDEREN, die in ons lichaam zyn, noemen, vast en hard, om hetzelfde te torssen, alles aanéén te houden, gelyk de Balken het Huis, en ons te schraagen in het doen van zwaaren arbeid - of aan KRAAKBEEN, zagter dan been en harder dan vleesch, gezet daar geen styve harde Beenderen te pas kwamen, als in 't voorste des Neus, en in de Ooren, gedenken - of anders aan de platte RIBBEN tot een harnas voor de teêre Long en het Hart -

of liever aan de WERVELBEENDEREN in den Ruggegraad, ter buiginge des Lichaams gemaakt?

V. Gaa maar voort.

A. Dan mag ik niet vergeeten honderden van SPIEREN, vastgemaakt aan de Beenderen, en daar PEEZEN genoemd, geweldig sterk, zynde zo veel als touwen, om die in beweging en werking te brengen - veel min de ZENUWEN, koorden, die door 't heele licham loopen, dienende tot gevoel en beweging - ook niet de VLIEZEN, om eenige deelen te bedekken en kragt te geeven, of van elkander af te scheiden - nog den zo genoemde VETROK, een weefsel van Vliezen, om de ledige plaatjes te vullen, de deelen te ondersteunen, en alles te verwarmen.

V. Nu één woord van de ARMEN!

A. Armen zyn als Wagters tot verdediging van 't Lichaam, het Huis der Ziel, zeer sterk, niet zwaar, van gelyke langte, zich buigende naar binnen tot den arbeid, en twee in getal, om elkander te helpen. Is dit alles zonder Wysheid?

V. Vertoont deeze zich ook in de HANDEN?

A. Gewis! De wyze van zamenstelling der Handen uit zo veel Beentjes en Spieren; de geleding en buigingen, nevens derzelve kleenheid, maaken ze tot een fraai konststuk.

V. Maar de REGTERHAND is evenwel konstiger en tot duizend dingen bekwaamer dan de LINKERHAND?

A. Dit komt allen van de gewoonte, dat men de eerste, van jongs af, meer dan de andere gebruikt: men heest my geleerd met beiden alles te doen, en dit gaat zeer goed.

V. Hier is niets meer byzonders op te merken?

A. Ja wel! by voorbeeld, dat de HUID in de handen met den tyd dikker wordt, om niet ligtlyk door het werken te verslyten, en egter het syne gevoel niet verliest - dat de Duimen sterker zyn dan de vier VINGERS, en deeze allen niet even lang zyn, om iets wél vast te kunnen houden - en dat men met die vyf de schoonste Schriften en de fraaiste Schilderyen of Werktuigen kan leeren maaken.

V. Nu eens van de Handen en Vingers tot de VOETEN overgegaan!

A. De VOETEN zyn de twee Grondstellen van 't Lichaam, om het te brengen, waar het wil zyn. In dezelve ontmoet men al weêr Beentjes, Gewrigten, en Banden, om alles aanéén te houden - ook eenen vasten ZOOL er onder, om de Aders en Zenuwen daar niet te kwetzen, als we op harde gronden lang gaan of staan - en hol in het midden, om ons veel vaster op de beenen te maaken.

V. En deeze Voeten zyn bedekt....?

A. Voeten, Beenen, Armen, met één woord, het geheele Lichaam is bedekt met eene HUID, onzen keurigen Overrok, die over alles wél past, doorboord met millioenen onzichtbaare fyne gaatjes, ZWEETGAATEN genoemd, dienende, om de overtollige en schaadelyke vogten uit het Lichaam te laten uitwaasemen. Over deezen heelen toestel riep JOB in verrukking uit: *met vel en vleesch hebt gy my bekleed: met beenen ook en zenuwen*, dat is, met spieren en peezen, *hebt gy my zamen gevlogten*. X. 11.

V. Keeren wy nu eens naar binnen, en laat ik hooren, wat gy weet van den inwendigen toestel uws Lichaams?

A. De voornaamste deelen zyn de MAAG, een zak of wyde Darm, waarin de Spys, in den mond tot pap gemaalen, en door den slokdarm er ingekomen, ontbonden wordt - de GALBLAAS, dicht daarby gezet, nevens het zo genoemde ALVLEESCHSAP storten er vervolgens een nuttig vogt over tot verder ontbinding van taaie stoffen - de gladde DARMEN, wel *dertig* voeten lang, dit voedsel dan ontvangende, stuwen het zagtjes voort, en intusschen slorpen veele millioenen mondjes, in de Darmen geplaatst, de fyne sappen op, en laten de groove deelen der spyze ter uitwerpinge voorbytrekken.

V. Hoe nu verder?

A. Deeze fyne voedende Sappen, nu CHYL geheeten, worden gebragt eerst in de klieren van het DARMSCHEIL, en van daar, met water gedund, in eene Buis, en zo opwaards naar het Hart gevoerd, om ze tot Bloed te maaken.

V. Hoe geschiedt dit allerverwonderlykst werk?

A. Het HART ontvangt deeze Sappen, en werpt ze in de Long: de Long wryft en bereidte: de ingeademde Lucht, gaande door de reeds genoemde LUCHTBUIS in den hals, neemt er, door de in en uitademing, de brandbaare deelen af: en dan keeren ze weêr in het Hart.

V. Nu zyn deeze Sappen volkomen goed BLOED?

A. Ja wel, en het Lichaam moet er nu door gevoed worden.

V. Hoe geschiedt dat?

A. Het Hart is gelyk een Huis met kames. Als in een vertrek een deel bloeds inkomt, gaat de deur daar agter toe, en eene andere open, om het weer uit te laten.

V. Hoe komt dit Bloed er in en uit?

A. Door Gooten, die wy SLAG-en BLOEDADERS noemen, en aan het Hart vast zitten, gelyk de Gooten aan onze Huizen.

V. Maar, die kunnen van zelfs niet werken.

A. Hier schuilt een diep geheim, hier het geen wy LEVEN noemen! God geeft, door zyne geheime almachtige werking, aan het Hart de kragt van deeze kamers open te doen, om het Bloed er in te laten, en toe te sluiten, om het terug vloeien te beletten: ook om daarna eene andere deur te openen, en het bloed weer te laten uitgaan.

PAULUS heeft daarom gezegd: *in hem leeven wy, en beweegen ons, en zyn wy.* Hand. XVII. 28. Zo lang dan, als dit zo voortgaat, leeven; doch houdt dit op, dan sterven wy.

V. Laat ik not eens vraagen: hoe komt het Bloed uit het Hart?

A. Het Hart knypt zich toe, en spuit dan het Bloed met eens groote kragt in eene Goot, de GROOTE SLAGADER, zo geheeten van het slaan, (gelyk de Pols my doet voelen) en deeze Slagader daarna in mindere, en de mindere in kleinere Gootjes verdeeld (gelyk de Stam van eenen Boom in Takken) voeren het Bloed door het geheele Lichaam.

V. En als het nu aan het einde van deeze kleine Gootjes gekomen is?

A. Dan loopt het in andere Gooten over, die wy BLOEDADERS noemen, welken nooit slaan, en

dēeze brengen het weer naar boven in eene andere kamer van het Hart, welk hetzelfde aanstonds ontvangt.

V. Maar, vloeit het nooit by ongeluk terug, als het van de Teenen af naar boven moet loopen?

A. Zo dit gebeurde, zouden wy oogenbliklyk sterven.

V. Wordt dit dan belet?

A. God (O welk eene zorg en wysheid!) heeft in deeze Gooten, in deeze Bloedaders, Sluizen (of hoe zal ik ze best noemen?) geplaatst, die wel toelaaten, dat er het Bloed doorgaat, maar niet dat het kan terug keeren.

V. Ik heb U deeze dingen, die zo duidelyk toonen, dat wy alleen door Gods Almagt leeven, zo naauwkeurig willen vraagen, om te weeten, of gy een goed denkbeeld hiervan hebt verkreegen.

A. Zy zyn my zeer naauwkeurig geleerd, op dat ik, die leef, ten minsten zou weeten, hoe ik leef; ook om mynen Schepper daarvan de eer te geeven, en dagelyks daarvoor te danken.

V. Noch eens eene Vraag! Waarom is de teêre weeke BUIK niet zo wel met Beenderen beschermd, als de Long en het Hart met harde styve Ribben? Is dat niet vergeeten?

A. Kan God wel immer iets in zyne Werken vergeeten? Hoe zou ik, ware de Buik met Ribben gedekt, my voorover kunnen buigen, of hoe zouden de ledige Datmen, met spyze gevuld wordende, zich kunnen uitzetten?

V. Besluit de Borst de Long, het Hart en de Maag; welke Ingewanden bevat dan de Buik?

A. Behalven de reeds genoemde Darmen, ook

de LEVER, de MILT, de NIEREN, de BLAAS, enz. die alleen ons noodig zyn ter afscheidinge der vogten, en tot andere diensten.

V. Nu gy my gezegd hebt, hoe wy gevoed worden, voeg er nu ook by, hoe wy verkwikt en hersteld worden, als wy onze kragten door den arbeid verlooren hebben.

A. Door den aangenaamen SLAAP, dien wy, op Gods bestelling, in zyne aanvallen niet lang kunnen weêrstaan, om dat wy zonder denzelven niet kunnen leven.

V. En na den Slaap.....?

A. Na den Slaap vindt de Ziel het Lichaam verwonderlyk verfrischt, en voert er dan door uit haaren wil met nieuwen moed.

V. Aan de Ziel hebben wy noch niet gedacht.

A. Zy munt egter uit zeer verre boven het Lichaam door haaren geestelyken onsterflyken aart en verdere vermogens. Zy beiden verschillen veel van elkanderen, en God doet ze egter verwonderlyk zamenwoonen.

V. Welke zyn die VERMOGENS?

A. Zy bestaan in het begrypen, denken, verbeelden, geheugenis hebben, redeneeren, oordeelen, en willen: in het voelen der aangenaame Driften van Genoegen, Blydschap, Liefde, Vrolykheid, Begeerte, Hoop, Vertrouwen, Yver, Roem enz. - en in de onaangenaame aandoeningen van Droefheid, Medelyden, Haat, Nyd, Berouw, Schaamte, Vrees, Wanhoop, Verschrikking, Toorn, Verontwaardiging, Wraakgierigheid, enz.

V. Zyn de Driften ons nuttig?

A. De goeden alleen; want zy brengen ons in

beweging tot het uitvoeren van voortreffelyke zaaken: en eenige van de laatsten, by voorbeeld, de Droefheid, de Schaamte, en het Berouw ontdekken zich by de bekering der Ziel ten haaren nutte.

V. En hoe worden de kwaade, als Haat, Nyd, Vrees, Wanhoop, Toorn, en Wraakgierigheid overwonnen?

A. Door den Godsdienst, die ons het middel daartoe zeer duidelyk leert.

V. Wat blyft dan voor onze rekening?

A. Aandagtig te worden, het verstand te verryken, het oordeel te scherpen, den wil te buigen, de verbeelding wél te gebruiken, en het geheugen te versterken.

V. Waardoor geschiedt het laatste?

A. Door te tragten, om het geen men hoort of leest wél te verstaan, in goede orde te schicken, en dikwils te berdenken.

V. Maar, elk Mensch, hoe heerlyk van Lichaam, hoe uitmuntend van Ziel, moet eens STERVEN! welk een jammer!

A. Waarom heeft hy zich dat kwaad door de zonde gebrouwen? Hy klaage niet, want Godsdienst en Eeuwigheid troosten den Geloovigen.

V. Zo verliest egter deeze schoone Waereld telkens zyne Inwooners?

A. Ik lees hierin eene verbaazende Voorzienigheid, dat er meer gebooren worden dan er sterven, om dat de heele Waereld noch niet bevolkt is en bewoond wordt: sterven er byna *zestig* Menschen in *ééne* minuut, meer dan *zestig* worden daartegen gebooren.

V. Zou Gods Voorzienigheid zo naauwkeurig zyn?

A. Naauwkeuriger dan iemand denkt.

V. Kan men dit verder bewyzen?

A. Ja! Als er *honderd* Meisjes gebooren worden, komen er *honderd en vyf* Jongens ter waereld: doch wyl de laatsten meer in de vroege jaaren sterven dan de eersten, staat het getal van beiden gelyk op het *twintigste* jaar, om dat elk Jongman eene Vrouw zou kunnen vinden.

V. Welke lange tyd en hoe groote moeite zyn er noodig tot hunnen wasdom en opvoeding? de Dieren zyn spoedig volwassen!

A. De Dieren zyn tot zulke groote einden niet bestemd, als de Mensch! Onze edele vermogens hebben langer tyd noodig tot ontwikkeling en aan groei, des ons Lichaam traag mag aanwassen.

V. Is er eene bepaaling gesteld omtrent den GROEI der Leden onzes Lichaams?

A. Zekerlyk! Alle Leden krygen hunne maat, en dan noemt men het Licham schoon, by voorbeeld, een volwassen Man moet *agt* zyner Hoof den lang zyn; groeiende het Lichaam altyd meer uit naar, onderen, dan naar boven.

V. Hoe komt het, dat de Armen niet tot den grond uitgroeien; of dat een Arm of Been niet langer wordt dan het ander?

A. My is gezegd, dat niemand dit weet: het behoort derhalven tot de geheimen in de Godlyke formeering en onderhouding.

V. Hoe nooddruftig is de Mensch, en hoe veel heeft hy al niet noodig vóór en na zynen volwassen staat!

A. Men moet daartegen stellen den overvloed van voedsel, welken de Dieren, Vogelen, Visschen, Akkers en Tuinen hem verschaffen, het geheele jaar door, tot opgroei en in stand blyven.

V. Kan hy door dat onderhoud gezond leeven in de heele Waereld?

A. Ja wel! midts hy niet lui of ledig leeft, maar zich veel beweegt, dikwils schoon linnen aantrekt, de koude meer dan de warmte bemint, en vooral de zuivere Lucht zoekt.

V. Al geest arbeiden de meeste gezondheid; Smerten, Krankheden en Dood volgen egter.

A. God handelt altyd wél! Pynen doen ons aanstonds op geneesmiddelen denken, eer het kwaad inkankert: ook wordt dikwerf eene Ziekte door eene andere Ziekte geneezen, of de Rust, de Slaap, de Beweging, en andere middelen redden ons.

V. De Mensch bezwykt egter eindelyk.

A. Moet hy de vrucht der zonde niet smaaken, en plaats voor zyne Kinderen in de Waereld inruimen?

V. Maar, dit STERVEN valt zeer ongelyk?

A. Men heeft my geleerd, dat dit valsch zy! God heeft eene vaste bepaaling gemaakt, doch waarom weet ik niet, hoe veel Menschen er zullen sterven in het eerste jaar levens, in het vyfde, zevende, tiende, en zo vervolgens.

V. En als wy dit zien gebeuren?

A. Dan krygen wy een nieuw bewys voor de zekerheid eener Godlyke Voorzienigheid in de Waereld.

V. Sterven er meer Menschen op het Land dan in de Steden?

A. Het tegendeel is my gezegd, om dat het in de Steden ongezonder is dan op het platte Land.

V. Waar wilt gy wonen?

A. Ik moet te vrede zyn met de schikking, die Gods Voorzienigheid daar omtrent gemaakt heeft, of verder zal maaken; ook met den korten of langen tyd, welken ik zal leeven, op zyne Waereld. - Mogt ik maar zo leeven, dat ik geduurig Gods wonderen in de formeering van myne Ziel en Lichaam in het oog houde, meer daarvan leere, en door zynen Geest steeds onderweezen worde in den weg tot het eeuwig leven; dan zal toch alles met my wél zyn!

V. Indien het egter aan U stondt, welke plaats zoudt gy ter wooninge verkiezen?

A. Ik heb dikwils hooren aanmerken, dat het wonen ten platten Lande veelal niet zeer voordeelig is voor Kinderen, om dat de gelegenheden tot hun Onderwys en een Beroep doorgaans daar ontbreken, welken beter in de Steden kunnen gevonden worden; hoewel het ook waar is, dat aldaar het gevaar der verleiding veel geweidiger voor de Jeugd is dan op het Land.

V. Is het Landleven bekoorlyk?

A. Zekerlyk, buiten het gewoel en de afleidingen, der Steden eigen, op het stille Land te leeven, waar alle de Wonderen van God in de Schepping duidelyker en ruimer in het oog vallen, is oneindig aangenaamer: doch, gelyk ik gezegd heb, elk moet zich met de Godlyke schikking te vrede houden.

Zesde zamenspraak over het land, en het water.

VRAAG. Nu gehoord hebbende uwe vorderingen in de kennis van den Mensch, het voornaamste Schepsel op de Waereld, zal ik voortgaan, en U vraagen aangaande eenige andere groote Werken van God: ik begin met de BERGEN: mismaaken zy niet de Aarde door hunne hoogte?

ANTWOORD Neen! Al is er één in America, die de hoogte van *twintig duizend, twee honderd en tagtig* voeten heeft; dat misstaat niet, om dat de Aarde zeer groot is: een stofje, op eenen Ban gevallen, misvormt dien niet.

V. Is er dan eenige Wysheid in het scheppen derzelven?

A. Zeer groote! want zy ondersteunen de Aarde; zyn magazynen van Metaalen en Steenen; beschutten de laager liggende Landen tegen Koude en Winden; ontvangen Dampen, Regen en Sneeuw, die, langzaam smeltende, oorzaak wordt

van het altoosduurend stroomen der Rivieren en Beeken.

V. En waartoe dienen de DUINEN aan de Zee?

A. Om het inbreeken der geweldig aanvallende Golven te beletten.

V. Verdient de ZEE ook uwe opmerking?

A. Haare geweldige grootte, ebbe, vloed, diepte, golven, zouthed, voordeelen en beteugeling verdienen myne hoogste verwondering.

V. Hoe groot is dan dezelve?

A. Zy is een geweldige Waterplas, die wel twee derde deelen der Aarde heeft ingenomen.

V. Waarom is zy zo geweldig groot?

A. Om dat zy niet alleen de riool der Waereld is, die alle vuiligheden, daarin gebragt door de stroomende Rivieren, moet ontvangen, en ten onder brengen; maar ook millioenen tonnen waters dagelyks moet laten optrekken in de Lucht, door de warmte der Zon, tot formeering van Wolken, welken de Wind naar en over de dorstende Aarde daarna heenen voert, en uitgiet.

V. Is er dan een altoosduurende Omloop in deeze deelen der Scheppinge?

A. Ja! De Regen maakt de Beeken; de Beeken geeven water aan de Rivieren; de Rivieren lopen met de daarin geworpen' onreinheden in Zee; de Zee laat Dampen opklimmen; de Dampen maaken Wolken; en de Wolken geeven Regen.

V. Deeze Omloop begon dan by de eerste Schepping?

A. Ja, en zy zal tot het einde der Waereld duuren.

V. Wat is de EBBE en VLOED der Zee?

A. Dat deeze onnoemlyke Verzameling van Wateren, alle zes uren, min of meer, oploopt, het geen men den Vloed noemt, en, na een korte poos stilstands, weder afloopt, het geen den naam van Ebbe draagt.

V. Waartoe dient dit op- en afloopen der rustelooze Zee?

A. Deeze beweging bewaart haar tegen het bederf, het geen uit het altyd stilstaan zou te wagten zyn.

V. Hoe groot is haar Diepte?

A. Zeer ongelyk; op sommige plaatzen kan men, met eene lyn van *zeven honderd en tagtig* vademen, geen grond vinden.

V. Waarom is zy zo diep?

A. Om zo veel meer waters te kunnen bevatten, en meer droog land te kunnen laten overschieten.

V. En waarom is zy zo zout?

A. Om zelve niet bedorven te worden, en ons het Zout te geeven, zonder welk wy niet kunnen leven.

V. Maakt dan de Zee zelf het Zout?

A. Het Zout, dat wy gebruiken, is gehaald uit kuilen, gegraven aan den Oever der Zee, waaruit het ingelooopen Zeewater is uitgedampt door de Zon, daarin agterlatende het Zout, dat het Water te vooren in zich bevatte.

V. Dus geeft zy ons groote voordeelen?

A. De voordeelen worden grooter, als men denkt, dat men zonder de Zee den Koophandel, zo als die nu geschiedt, niet zou kunnen dryven, nog kennis met andere Volken houden, of hun het Evangelie brengen.

V. Wat beteugelt derzelve woede?

A. Hoewel de Golven somtyds hooger dan Kerken gaan, stuiten egter de Banken, (of de ondiepten voor de stranden) en de Duinen, op 't Godlyk bevel, of anders de Almagt onmidlyk de bruisschende aanslagen der Zee; want God zegt: *ik heb der Zee het Zand tot eenen paal gesteld, met eens eeuwige inzetting, dat ze daarover niet zal gaan.* Jer. V. 22. *En zeide: tot hier toe zult gy, naamelyk de Zee, komen, en niet verder.* Job. XXXV.II. 11.

V. Kent gy ook by naame onze groote Vaderlandsche RIVIEREN?

A. Wy hebben er maar *drie*, de SCHELDE, de MAAS, en den RHYN, die, in takken verdeeld en laager gekomen, de naamen krygt van WAAL, LEK, en YSSEL.

V. Zyn er geene kleinen?

A. Als men de kleene Stroomen, Vaarten en Meeren zamen rekest, is hun getal zeer groot, 't welk eene gunstige bestelling van God voor ons Land is, daar dagelyks duizend Lasten Reis-Schepen op 't water zyn.

V. Waarom loopen de Rivieren zo krom?

A. Om dat het Water, uit Duitschland gekomen, of hier gevallen, niet opgehouden of geschut zynde door de kronkelingen der Rivieren, aanstonds weg zou loopen in Zee, en de Rivieren dus uitdroogen, waarby wy een ongelooflyk groot nadeel zouden lyden.

V. Welk nut doen Bronnen en Beeken?

A. Zy brengen het water aan veele Landlieden thuis, drenken het zwervend Vee, en doen honderd Molens in ons Land omgaan.

V. Welke Molens?

A. Molens, die, door het water omgedreeven, Lakens vollen, Papier maaken, Olie staan, Garst pellen, en Graanen maalen.

V. Van het WATER thans spreekende, moet ik er U ook iets van vraagen.

A. Ik weet er niet anders van te zeggen, dan dat deeze Hoofstoffs, zynde nuttig, zelfs allernoodzaaklykst, vloeibaar, vogtig, doorschynend, verdeelbaar, zagt, stil, ook soms geweldig, onveranderlyk, doordringend, overal onder den grond te vinden zynde, zonderlinge hoedanigheden bezit, die ons ligtlyk in verwondering over Gods scheppende Magt, Wysheid en Goedheid kunnen vervoeren.

V. Gy zegt er kortlyk al zeer veel van; maar is dit alles?

A. Als wy berekenen, het geen zelden geschiedt, hoe dikwerf het Water ons in het dagelyksch gebruik te pas komt, zullen wy deszelfs veelvuldige diensten beter beginnen te kennen.

V. Hoe zult gy dat berekenen?

A. Zeer gemaklyk! Ik moet maar acht geeven op de gevallen, waarin men het volstrekt niet kan missen.

V. En zyn die veelvuldig?

A. Veelvuldiger dan men denkt; doch welken de onaandagtigheid gewoonlyk over het hoofd ziet.

V. Maar wanneer men het begint te ontbeeren, of er schraal van voorzien is, gelyk in het afgeloopen voorjaar, door ons geheel Vaderland, by gebrek van Regen gebeurde, gaan dan de oogen niet open?

A. Ja wel; want dan begint men eerst het Water te waardeeren, en de uitmuntenheid van dit hemelsch geschenk te erkennen.

V. Hoe dan?

A. Men leert dan zien, dat het niet alleen dagelyks vereischt wordt tot eenen Drank voor Vee en Mensch, maar dat wy ook geene Spyzen kunnen kookken zonder Water; dat wy het ook niet slegts noodig hebben tot reiniging onzer Lichaamen, Klederen, en Huizen, maar dat het ook in byna alle Fabrieken min of meer te pas komt: weshalven men moet erkennen, dat deszelfs diensten ongelooflyk groot zyn.

V. En wat zult gy van het VUUR zeggen, dat tegen het Water overstaat?

A. Lucht, Licht, Water, en Vuur zyn vier der verwonderlykste dingen! Het laatste, schuilt in alles, om dat men het altyd noodig heeft: het blyft in rust, als men het in rust laat; heeft vat op brandstoffen, verlicht de droevige duisternis, doet harde dingen smelten, vogten uitwaasemen, en spyzen gaar worden, met één woord, het komt ons in duizend gevallen te stade, vooral in den Winter.

V. En gy besluit daaruit?

A. Dat men, nadenkende den aart van Lucht, Licht, Water en Vuur, of de diensten, welke God ons daardoor bewyst, in verbaasdheid zal moeten uitroepen: *hoe groot zyn uwe Werken, O Heere, gy hebt ze alle met wysheid gemaakt, het aardryk is vol van uwe goederen.* Ps. CIV. 24.

Zevende zamenspraak over de eigenschappen der dieren.

VRAAG. Verdient ook de Schepping der DIEREN in uw oog eenige aandacht?

ANTWOORD. Zeer veel; want God heeft, in den aanvang der dingen, wel *driemaal honderd duizend* soorten van Dieren, geschaapen, waarvan sommigen leven in het water, op de aarde, of in beiden te gelyk; doch anderen alleen in de lucht, alle met zonderlinge, en zeer verschillende hoedanigheden begaafd, verre weg minder dan de Mensch, en zelfs aan hem onderworpen.

V. Waarom zo verschillende?

A. Om dat wy ze anders niet zouden kunnen onderscheiden van elkanderen, het geen veel verwarring en nadeel zou baaren.

V. En waarom aan den Mensch onderworpen?

A. Om dat zy voor ons moeten arbeiden, het geen zy anders niet zouden willen doen.

V. Zy hebben een voorregt van schielyker op te groeien dan wy.

A. God heeft dit opzettelyk zo bestemd; want eenige jaaren naar hunnen vollen wasdom te wagten, en intusschen voor hun te zorgen, terwyl wy ze aanstonds tot den arbeid noodig hebben, zou ons zeer belemmeren.

V. Wat merkt gy aan ten aanziene van hun maaksel?

A. 't Is verbaazend, dat hetzelfde in elke soort verschilt, want God maakte elk *naar zynen aart*.

V. Dan zyn ook alle deelen van hun Lichaam der opmerkinge waardig?

A. Zekerlyk! Hunne HOOFDEN, HOORNS, HALZEN, OOGEN, OOREN, MONDEN, BEKKEN, TANDEN, MAAGEN, STEMMEN, KOLEUR, HAIR, en Pooten verschillen allen, en zyn zeer keurig geformeerd.

V. Schuilt hier onder eenige Wysheid?

A. Om die te bewyzen, behoeft men maar te letten op het blikkend OOGVLIES in die Dieren, welken in velden, met scherpe Planten bezet, graazen, wyl zy daarmede hunne Oogen, zonder ze te sluiten, of al het zien te verliezen, tegens de stekels kunnen sluiten - of op den dikken BAND in den hals, die onder 't graazen den zwaaren neerhangenden kop ophoudt, ongevoelig zynde; om onder het smaakelyk eeten geene pyn te lyden.

V. Waarop mag men meer letten?

A. Ook op de lange HALZEN in Dieren, die hooge Pooten hebben, noodig om den grond gemakkelyk te kunnen bereiken, wanneer zy eeten - of op de HERRAAUWING in zulken, die daartoe tyd hebben, als Koeien en Schaapen, om meer voedsel uit de spys te trekken.

V. Weet gy noch meer?

A. Ja! Men moet verder letten op hun gemis van schoone KOLEUREN, die, wyl zy voor stof en regen bloot staan, en dikwils op den vuilen grond moeten rusten en slaapen, hun onnut zouden zyn - ook op het onderscheid der KOLEUREN, op dat wy het eene Dier van het andere uit veelen zouden onderkennen - en op het verschil der HUIDEN; want het Paard, dat in het schuurend en schaavend gareel moet gaan, heeft kort hair, en geen dikke wol, gelyk de Schaapen, wyl het dezelve ras zou verliezen.

V. Hebben zy ook vyf ZINTUIGEN, gelyk wy?

A. De viervoetige Dieren hebben er vyf; doch sommige Zinnen zyn sterker dan de onzen, by voorbeeld, de Reuk in de Honden, en het Gehoor in de Mollen.

V. Waartoe dienen deeze Zintuigen?

A. Tot dezelfde einden als de onzen.

V. Hoe worden, niet *driemaal honderd duizend* Dieren, maar *driemaal honderd duizend* soorten, (zynde van sommige veele millioenen in wezen) onderhouden?

A. Door verscheiden' middelen! Op elken dag is de tafel, door Gods Voorzienigheid, voor zo veele monden gedekt: ook zorgt zy, dat men geene van alle die soorten kan uitroeien: elk Dier heeft ook eigen wapenen tot verdediging, en elk weet in ziekte geneesmiddelen voor zich te vinden.

V. Hebben zy ook DRIFTEN, gelyk wy?

A. Twee soorten van Driften merkt men op in de Dieren.

V. Welke is de *eerste* soort deezer Driften?

A. De eerste zyn onveranderlyke neigingen in

allen, by voorbeeld, zo dra zy gebooren zyn, te kennen het element, waarin zy leeven moeten, nevens hun eigen voedsel, gevaaren te myden, wooningen te bouwen, hunne vyanden te onderscheiden, elkanderen te verstaan, en ontzag voor Menschen te hebben.

V. Welke is de *tweede* soort?

A. De tweede kan men noemen willekeurige, of steeds veranderende Driften naar hunnen wil, als blydschap, droefheid, liefde, haat, vrees, toorn, nyd, en jaloerschheid; doch met die allen blyven zy onredelyke Dieren.

V. Als zy elkanderen verstaan, dan moeten zy ook eene TAAL hebben?

A. Zy hebben die ook, gelyk men aan 't verschillend geluit van Paarden, Honden, Katten, Haanen, Hennen, en Musschen ligtlyk kan merken, het geen tot hun onderhoud en vermaak dient.

V. Wat is verder in hen zonderling?

A. Dat elks aart en Driften bestendig blyven; want het Paard is altyd fier, de Koe zagtzinnig, het Schaap zagtmoedig, de Hond waakzaam, en de Haas vreesagtig - voorts, dat men hun geene nieuwe Driften kan doen aanneemen; doch die ze hebben, ten deele weerhouden, leiden, en afregten naar ons vermaak of nut.

V. Maar waarom gaf God Driften aan de Dieren?

A. Om ons daardoor voordeel en gemak te geeven; want, als zy gelyk een steen of blok waren, kon men geen Paard, geene Koe, geen Schaap, of geen Hond regeeren.

V. Waartoe dienen de Dieren?

A. God gaf ze ons, om armoede en gebrek te boven te komen.

V. Waarom hebben zy geen redelyk verstand?

A. Om dat zy dan voor ons niet zouden willen werken, maar zelfs tegens ons opstaan, en mogelyk willen verdelgen.

V. Wat zyt gy aan God voor zulke Dieren, zo wyslyk geschaapen, en aan den Mensch onderworpen, verschuldigd?

A. In derzelver maaksel en oogmerken moet ik zyne wonderbaare Almagt, Wysheid en Goedheid erkennen, en Hem voor zulke geschenken dagelyks danken.

V. Wat zyt gy aan de Dieren verpligt?

A. Wy moeten hen met zorg onderhouden, geene al te zwaare lasten opleggen, op hunnen tyd laten rusten, en tegens alle ongemakken van slegt weder en ziekte beschermen. *Eenen Os zult gy niet muilbanden, als hy dorscht*, waar toe men die Dieren in het Oosten gebruikte. Deut. XXV. 4. *De regtveerdige kent het leven zyner beesten*. Spr. XII. 10.

V. Zult gy lust hebben om deeze vad God geschaapen Dieren meer te leeren kennen?

A. Landlieden en anderen, die veel met Dieren moeten omgaan, behooren ze wél te kennen, vooral de nuttigsten, en zelfs ook de geenen, die ons eenige nadeelen kunnen toebrengen, om dezelve af te weeren.

V. Gy zegt my niet, wat gy zult doen.

A. Het schynt den Kinderen eigen te zyn groot vermaak te scheppen in Dieren, Vogelen en Vischen; ik wil ook derzelver aart meer leeren kennen, om er de Godlyke Almagt, Wysheid en Goedheid in op te merken.

Agtste zamenspraak over de dieren onzes vaderlands.

VRAAG. Hoe zoudt gy onze DIEREN verdeelen?

ANTWOORD. In *tamme*, en *wilde* Dieren.

V. Welken zyn onze *tammen*?

A. PAARDEN, OSSEN, KOEIEN, EZELS, SCHAAPEN, BOKKEN, GEITEN, ZWYNEN, HONDEN, KATTEN waarby men kan voegen ROTTEN en MUIZEN, hoewel zy niet mak zyn, doch nevens ons in onze huizen wonen.

V. Welken houdt gy voor de nuttigsten uit alle deezen?

A. De Paarden, de Ossen, de Koeien en de Schaapen houde ik voor de nuttigsten.

V. Waarom?

A. Om dat de sterke Paarden en Ossen zwaare lasten voor ons kunnen vervoeren, en den akker helpen omploegen.

V. En de Koeien?

A. Om dat zy melk, boter en kaas geeven.

V. Het Schaap bezorgt ons ook kaas.

A. Maar alle onze Schaapen leveren ons zo

veel kaas niet als de Koeien, die in Noordhol land, elken dag in den zomer, zo veel melk geeven, dat men er wel *honderd duizend* ponden Kaas van kan maaken.

V. Wat is het voornaamste voordeel, dat men van de Schaapen trekt?

A. Dat zy ons Wol tot Klederen geeven.

V. Deeze zyn dan onze *drie* nuttigste Dieren?

A. Zekerlyk, vooral als men overweegt, dat ze te zamen Mest voor den akker geeven, en, buiten de Paarden, schoon Vleesch. Zonder alle deeze diensten zouden wy een droevig en ellendig leven leiden: want wie zou ons klederen geeven, wie onzen akker omploegen, wie onze lasten vervoeren?

V. Trekken wy geen meer nut van deeze Dieren?

A. Alles is niet te noemen; doch zo de Huid tot pelssen, het Hair tot vulsel, van kussens, het Leder tot schoenen en banden van boeken, het Vet tot kaarssen en zalven, en, de Beenderen tot instrumenten dienen, dan is alles, wat aan die Dieren is, zeer nuttig.

V. Maar nu de andere Dieren?

A. Ezels draagen ook lasten, zy zyn stille, nederige Dieren, vol deugden, en daarom ten onregte veragt - Zwynen geeven ons ook, nevens de Geiten en Bokken, goed vleesch, terwyl de Honden het Wild voor ons op jagen, ook 's nagts onze huizen bewaaken, en de Katten de zelven zuiveren van Rotten en Muizen.

V. Noem nu ook eens op onze *wilde* Dieren.

A. De wilde zyn HERTEN en HINDEN, WOLVEN en VOSSEN, DASSEN en WEZELS, BONTSEMS en HERMELYNEN, EEKHOORNS en EGELS, HAAZEN en KONYNEN, OTTERS en BEVERS, FRETTEEN en MOLLEN, WATERROTTEN en VELDMUIZEN, enz.

V. Maar, om dat zy wild zyn, doen zy ons schaade?

A. Zy komen ons voorzeker minder te pas dan de tamme Huisdieren, en daarom gaf God hun eenen anderen zo genoemden wilden aart.

V. Eenigen zullen misschien van nut zyn?

A. Zy zyn allen nuttig in eene zekere maate.

V. Hoe dat?

A. Herten en Hinden zyn groote en schoone, Haazen en Konynen zyn kleine en vlotte Dieren, die te zamen ons lekker vleesch bezorgen: de twee laatsten met Wolven en Vossen, Bontsems en Hermelinen geeven ons verwarmende huiden: Otters en Fretten worden tot de Visch- of Konynevangst gebruikt: Mollen verslinden schaadelyke Wormen: Rotten en Veldmuizen dienen ter spyze voor Wezels en anderen.

V. Maar Wolven en Vossen doen veel kwaads?

A. Gods goede voorzorg jegens ons blinkt daarin zeer sterk uit, dat deeze en alle andere Roofdieren weinig in getal zyn, voor den Mensch weg vlugten, eenzaame plaatzen bewoonen, en niet sterk voortteelen.

V. De weinigen, die er zyn, rooven egter.

A. God gaf hun deezen aart, om te beletten, dat andere Dieren, op welker vangst zy afgaan, niet te sterk tot onze schaade zouden vermenigvuldigen.

V. Dus moeten er dan altyd Roofdieren blyven?

A. Zekerlyk, en hun getal blyft op den duur, door Gods Voorzienigheid, vry gelyk: doch indien hen getal van eenigen te groot wordt, hebben wy wapenen en listen genoeg, om de overtolligen te verdelgen.

V. Is er ook geen Dier in ons Land, dat men een BEVER noemt?

A. Men heeft my gezegd, dat een en ander, voorheen uit Duitschland met den stroom der Rivieren afgedreeven, en by Gorinchem, Hedel en den Huize Middagten, in de Waal, Maas en Yssel, geschooten zyn.

V. Heeft dit Dier eenen zonderlingen aart?

A. Ja wel; want geen is er, dat met anderen zo gemeenzaam in eene maatschappy leeft, wooningen met verdiepingen timmert, muuren bepleistert, vloeren met zooden belegt, en wilgenhout, welks bast zy eeten, tot voorraad oplegt.

V. Maar waarom hebben alle Dieren byzondere geaartheden?

A. Om dat God dezelve tot onderscheiden diensten heeft bestemd: hierom verschilt de aart van eenen Hond zo veel van dien eener Kat. Als wy dan alles, wat de Dieren betreft, wel bekyken, moeten wy verbaasd uitroepen: *Heere, gy behoedt Menschen en beesten!* Ps. XXXVI. 7.

Negende zamenspraak over de eigenschappen der vogelen.

VRAAG. Hebt gy ook eenige vordering gemaakt in de kennis der VOGELEN?

ANTWOORD. Ik weet er een weinig van; want, als wy jong zyn, beminnen wy ongemeen Dieren en Vogelen.

V. Hoort gy gaarne den zang der Vogelen, dan moet gy leeren vroeg op te staan.

A. Om dat met gemak te kunnen doen, hebben myne Ouders my geleerd vroeg naar bed te gaan, en gezegd (het geen ik ook ondervinde) dat ik, 's morgens, wel eens zo veel dan 's avonds in denzelfden tyd, en ook veel gemakkelyker kan leeren of iets anders doen, om dat men 's morgens zeer verfrist door den slaap opstaat; en daarby, dat de algemeene Stilte, de opgaande schoone Zon en 't gezang der Vogelen ons als dan eene nuttige vrolykheid en opgewektheid in den geest geven.

V. Die les mag wel van alle Kinderen gevolgd worden.

A. Ik wil ze volgen, zo lang ik levee.

V. Maar de Zang der Vogelen is niet alleen lieflyk?

A. Hy is ook zeer verwonderlyk; dan de heele Vogel, dunkt my, is een zeer konstig werkstuk van den grooten Schepper.

V. Hoe zo?

A. Is het niet verwonderlyk, dat de kleine keelen van zeer kleine Vogeljtjes, en wel alleen die der Mannetjes zulke schelle en verschillende toonen kunnen formeeren? Een groote Os kan niet meer dan bulken - dat hun Hoofd klein en spits afloopt - dat hun Oog plat en met een blikkend vlies, 't geen wy niet hebben, gedekt is, om, door takken vliegende, den Oogappel te beschermen, en evenwel alle licht niet weg te neemen - dat hun Oog zeer scherp van gezigt is, sterker dan de andere Zintuigen - dat de Ooren inwendig zyn geplaatst, met veertjes tegen den indringenden wind gedekt?

V. Is dit alles?

A. Neen! Ik moet er bydoen, dat het Gevoel, als hun minder te pas komende, niet zo sterk is als 't Gezigt - dat de Smaak syn is, om dat ze de spys somtyds onder de aarde of in 't water zoeken, en dus die niet kunnen zien - en dat de Reuk, vooral in Roopfvogelen, die van verre het aas moeten rieken, zeer sterk is.

V. Zy hebben dus VYF ZINNEN: maar waar toe het spits Hoofd, en een plat Oog?

A. Een spits Hoofd, een plat Oog, een steevige Schouder voor den vleugel, een smalle Baard

aan de een en een breede aan de andere zyde der pennen, alle Pennen steevig in den schouder vastgezet, de openingen met kleine Veerties en Dons gevuld, een ligt hoornagtig Schaft aan iedere pen, en een holle Vleugel dienen hun allen, om ligter te zyn, om de verwonderlyke konst van vliegen gemakkelyk te oefenen, om den wind te breeken, of vat er op te krygen, dien weg te slaan, en zo in de lucht te blyven hangen, of er in om te zwieren.

V. Vliegen zy allen op dezelfde manier?

A. Neen! meest op verschillende wyzen.

V. En waartoe dient hun de Staart?

A. Om, uit de lucht nederkomende, de snelle vaart door den uitgebreiden staart en vleugden te breeken, en zelve niet tegen den grond te slaan, waardoor zy gekwetst zouden worden.

V. Maar zy hebben geene tanden, om de spyze te kaauwen?

A. Om die te breeken, hebben zy Bekken, zo hard als hoorn; lang in de geenen, die onder water visschen; kort in de geenen, die zaaden pellen; als een beitel in zulken, die harde dingen, gelyk nooten, in stukken slaan; ingekeept als een rasp, lang of breed in zodanigen, die in de diepte glibberige waterplanten of gladde kikvorschen aangrypen.

V. Hoe vinden zo veele Vogelen den kost!

A. Snel kunnende vliegen, bezoeken zy, binnen kort, veele plaatzen, om te verneemen, of er iets te vinden is. God zorgt voor hun onderhoud: daarom zegt de Heere JESUS: *aan ziet de Vogelen des hemels, dat ze niet zaaien, nog maaien,*

nog verzamelen in de schuuren, en uw hemelsche Vader voedt nogthans dezelve.
Matth. VI. 26.

V. Laat ik U noch iets van de Vederen vraagen; zeg my, waarom verschillen dezelve zo zeer van elkander?

A. De Vogelen hebben grooten, kleinen, zeer fynen, Dons geheeten, en Hair. De grooten dekken de kleinen; het dons en het hair vullen de openingen, tusschen dezelve overgebleeven: alles dient, om den Vogel, die in eene hooge koude lucht vliegt, te verwarmen.

V. En deeze Vederen hebben veelal schoone Koleuren?

A. Veeltyds schoone Koleuren niet alleen, maar ook verwonderlyk fraai gelegde, en geschakeerde.

V. Wy hebben evenwel geen Vogel in ons Land zo fraai als de Papegaai?

A. Maar wy hebben er, die heerlyk zingen, 't geen hy niet kan doen.

V. Hunne Pooten zyn onaanzienlyk en morssig?

A. 't Zou geene wysheid geweest zyn die op te sieren met gloeiende Koleuren, daar zy dikwils in vuile gronden moeten gaan.

V. Hoe zyn de Pooten gemaakt?

A. Om behoed te zyn tegens harde koude en natte gronden, zyn de Pooten met schubben gedekt, en onder met eene dikke zool beslagen.

V. En de Klaauwen zyn misschien zonder reden geled?

A. Neen, die is geschied, om die, als zy zitten of slaapen op eenen tak, volmaakt om den zelve te kunnen sluiten, en 't afvallen voor to komen.

V. Maar hunne Knieën buigen zich niet voorwaards, gelyk de onzen?

A. Als dit zo ware, zou de Vogel, voor het zwaarste zynde, altyd voorover van den tak buitelen: hierom buigen zich dan de knieën agterwaards; en dit maakt, dat hy in evenwigt blyft zitten, waartoe ook helpt, dat zy slaapende het hoofd onder eenen der vleugelen steeken.

V. Waarom hebben Watervogelen Vliezen tusschen de Klaauwen?

A. Om dat zy anders in 't water niet zouden kunnen voortkomen: deezen dienen hun tot riemen.

V. Maar sommigen, als Zwaanen en Ganzen, hebben korte Pooten, doch lange halzen?

A. Men vindt dit nooit in Land-maar wel in Water-Vogelen, om dat zy met korte Pooten best kunnen zwemmen, en met lange Halzen bekwaamst kunne visschen in diepe poelen.

V. Is er niets meer in hen opmerkelyks?

A. Ja wel, by voorbeeld, dat elk eenen by zonderen Nest, altyd op zyne wyze, maakt; dat die dikwerf ongemeen konstig is toegesteld; dat het Mannetje en het Wyfje elkander helpen in 't broeien; dat er uit de eieren, veele zamen gerekend, zo veele Mannetjes als Wyfjes gebooren worden; en dat die zorgvuldig worden opgevoed, doch niet langer dan de jongen bekwaam zyn, om den kost te kunnen vinden.

V. En bovenal is vreemd?

A. Bovenal is vreemd, dat de meesten op sommige vaste tyden des jaars uit andere Landen tot ons over komen, om hier te broeien, en daarna weer vertrekken, vindende, waarover wy ons zeer verwonderen moeten, den weg, heen en

weer, over groote Zeeën en Landen. *Zelfs een Oievaar aan den hemel weet zyne gezette tyden, ende een Tortelduij, ende Kraan ende Zwaluw neemen den tyd haarer aankomste waar.* Jer. VIII. 7.

V. Waartoe dienen de Vogelen?

A. Om den Mensch met hunnen zang te vermaaken, om hem Dons tot bedden, harde Pennen, tot schryven, en Vleesch en Eieren ter spyze te geeven; om hem goed of kwaad Weder vooraf te zeggen; en om onze tuinen van schaadelyke Inseeten te zuiveren.

V. Komen de Roofvogelen, ons nooit te pas?

A. Wyl de Roofvogelen op krenge aazen, en dus derzelver stank wegneemen, en daarenboven ook zulke Dieren en Vogelen, die te sterk vermenigvuldigen, verslinden; zo kan men zeggen, dat zy ons andere gewigtige diensten bewyzen.

V. Zy worden dan daarom van God onderhouden?

A. Ongetwyfeld! want Hy zelf zegt: *wie bereidt de rave haaren kost, als haare jongen tot God schreeuwen, als zy dwaalen, om dat er geen eeten is?* Job XXXIX. 3. *die het vee zyn voeder geeft. den jongen raven, als zy roepen.* Ps. CXLVII. 9.

Tiende zamenspraak over de vogelen onzes vaderlands.

VRAAG. Welken zyn onze *tamme* HUIS VOGELN?

ANTWOORD. Daaronder moet men tellen onze HAANEN, dikwerf schoon van vederen, moedig van aart, kloek van gestalte, beroemd wegens hunne groote zorg voor de Hennen, en hun gezet kraaien in den vroegen morgenstond - Onze HENNEN, van een goedaartiger vertoon, zeer vruchtbaar, en trouwe Moeders voor haare Kiekens - onze DUIVEN, van verscheiden' soorten, waaronder zyn, die Brieven naar elders spoedig overbrengen, veelal overschoon van vederen, opregt en zagt van aart, waarom JESUS vermaande: *zyt opregt, gelyk de Duiven*. Matth. X. 16.

V. Welken meer?

A. PAAUWEN, de schoonsten aller Vogelen, van eene verwonderlyke pragt - KALKOENEN van gemengelde Koleuren, zeer vruchtbaar - en GANZEN, die ons dons, eieren, pennen en goed vleesch geeven, alle getrouwe opzigters over onze pleinen en goede Huiswagters.

V. Welken voegt gy hierby?

A. ZWAANEN, waare sieraaden der wateren, van een moedig aanzien, en grootsche houding - KENDEN, dikwils pronkende met fraaie vederen, en bekend om haar sterk gekwaak.

V. Er zyn noch anderen, wilden genoemd?

A. Onder die moet men tellen TORTELDUIFJES, bekend om hun, droevig gekir, ZWALUWEN en SPREEUWEN met gloeiende koleuren en van eenen aangenaamen zang, die allen komen, in of by onze huizen nestelen, en gaan: doch de VLEERMUIZEN, die men by dage niet ziet, en zo aartig in bogten vliegen, blyven by ons met de HUISMUSSCHEN, levendige, stoute, listige Vogeltjes, van een aartig getjilp.

V. Welken brengt gy tot de ROOFVOGELEN?

A. ZEE MEEUWEN, beroemd om hunne Eieren, en eene kleiner soort, zynde vischdieven en daarom verbaazend snel van vlugt, welken wy dikwils boven onze wateren zien zweeven om te rooven.

V. En welken leeven van vleesch of vruchten?

A. De groote bruine AREND met vlerken, soms vier of vyf ellen uitgebreid, scherp van oog, groot van kragt, gulzig en ontembaar - GIEREN van gelyken aart - RAAVEN, kleiner, van een wreed aanzien, van eene zwarte droevige pluimaadie, en krassende stem - KRAAIEN, van een treurig geschreeuw - voorts VALKEN, SPERWERS, LEPELAARS, KRAANEN, UILEN, SPEGTEN, HOPPEN, PONTEKRAAIEN, ROEKEN, KAAUWEN, MARKOLVEN, AAKSTERS, en NOOTEKRAAKERS.

V. Welke Vogelen visschen in onze ondiepe Wateren en Moerassen?

De schoone, leerzaame en dankbaare OIEVAARS - de blaauwe REIGERS - de donkere WATERHOENDEREN, - en de groote ROERDOMPEN, zo sierlyk van vederen, als geweldig en zwaar van gebrom.

V. Deezen doen dan nadeel aan onze Visscheryen?

A. Een klein nadeel; doch daarentegen zuiveren zy het Land en het Water van overtollige Kikvorschen, en ander ongedierte.

V. Hebben wy geen meer Vogelen van kleiner maaksel?

A. Ja wel! by voorbeeld, HOUT- en WATERSNEPPEN, MERELS, LYSTERS, TURELUUREN, STORREN, KIEVITEN, KEMPHAANEN, YSVOGELTJES, KOEKKOEKEN, WIELEWAALEN, enz.

V. Wat zonderlings hebben de vyf laatsten?

A. De Ysvogeltjes en Wielewaalen zyn onze schoonste Vogelen - De Koekkoek is aartig van roepen en lachen, latende zyne eieren door een klein Vogeltje uitbroeien - De Kievit is rank, fraai van koleur, aartig van geschreeuw - De KEMPHAANEN, alle onbegrypelyk in vederen verschillende, zyn beroemd om hun verwoed kampen.

V. Welken geeven een smaakelyk gebrad?

A. Alle EENDEN, SNEPPEN, KORHOENDEREN, LYSTERS, PATRYZEN, en KWARTELS, bekend en bemind wegens hun staan, nevens andere kleine vinken, waarvan wy eene menigte hebben.

V. Welken telt gy onder onze kleine Vogeltjes?

A. De fraai zingende LEEUWREK, die zo hoog

in de steilte opklimt, al vliegende zingt, en ons de aankomende Lente voorspelt - ook het fraai zingend BASTAARD-NAGTEGAALTJE, met de KAASMEEZEN, PIMPELS, KOOLMEEZEN, WINTERKONIGJES, BOOMKRUIPERTJES, ROODBORSTJES, GOUDVINKEN en anderen.

V. Waartoe dient zo groote menigte van kleine Vogeltjes?

A. Om onze Tuinen, die krielen van Spinnen, Wormen, Rupsen en Vliegen, te zuiveren. Men heeft één paar Musschen met haare jongen, in ééne week, meer dan *drie duizend* Rupsen zien verslinden. Ook dienen zy, om voor ons te zingen, gelyk gezegd is.

V. Maar zyn kunnen niet geleerd worden te praatzen gelyk de Papegaaien?

A. De Raven, Markolven, Aaksters, en Goudvinken kan men leeren praatzen tot ons vermaak.

V. En welk Vogeltje overtreft allen in schoonen zang?

A. De NAGTEGAAL, niet schoon op 't oog, maar stemmig van pluimaadie, doch verrukkend door eenvoudige, ernstige, boertige, klaagende of enkel bylde toonen.

V. Welk gevolg trekt gy uit deeze beshouwing?

A. Moet ik my meer verwonderen over Gods Alvermogen in het formeeren der Vogelen, of over zyne Goedheid, welke ons door dezelve zo groote voordeelen en vermaaken bezorgt? Wat moet ik niet doen, als er bevolen wordt: *looft den Heere, gy geveugeld Gevogelte?* Ps. CXLVIII. 1, 10.

Elfde zamenspraak over de eigenschappen der visschen.

VRAAG. Zyn nu ook de VISSCHEN der Wateren onze beschouwing waardig?

ANTWOORD. Daar Dieren, zo verschillende van Menschen, en Vogelen, ook zeer onderscheiden van elkander, blyken waren van Gods Almagt, dan verdienen immers de Visschen, geheel anders dan alle de gemelden geschaapen, ook wel onze oplettenheid.

V. Wat is dan ten hunnen aanziene vreemd?

A. 't Schynt ons toe, dat Wateren geene gepaste woonplaatzen voor levendige Schepselen zyn; want Mensch en Dier en Vogel verdrinkt er in: evenwel millioenen Visschen hebben de Wateren tot hunne verblyfplaats. Wy sterven, doch zy leeven er in: en, omgekeerd, zy sterven, en wy leeven daar buiten.

V. Wat leert men daaruit?

A. Dat alleen door Gods vermogen duizend dingen ongelooflyk kunnen, en ook indedaad verschillen.

V. Hoe is het LICHAAM der Visschen gemaakt?

A. Een glad, lang, smal Lichaam, voor dik, agter langzaam dunner afloopende, zonder uitpuilende oogen, is het beste maaksel, om snel te zwemmen, en zo zyn de Visschen gevormd.

V. Hebben zy ook VYF ZINTUIGEN?

A. Ja! De schoone Oogen kennen wy - gefluit hoorende, komen Karpers boven, om brokken broods te eeten, dus hebben zy Gehoor - de Smaak is hun eigen; want zy verkiesen het een en verwerpen het ander - de Neusgaaten toonen aan, dat zy eenen Reuk hebben - en 't Gevoel zal hun niemant betwisten, dat ongetwyfeld fyner dan het onze is, om dat zy de veranderingen van het Weder voruit kennen.

V. Hoe ademen zy?

A. Niet gelyk wy; want de lucht komt in door den mond, en gaat uit door de kieuwen, die verwonderlyk zyn gemaakt uit veele beenige plaatjes.

V. Zy hebben geene TANDEN?

A. Zulken missen geene Tandem, die dezelve tot kaauwen noodig hebben.

V. Doch hun ontbreekt den HALS.

A. Zy keeren zich om zo gemaklyk in het water, dat een Hals overtollig gerekend mag worden; behalven, dat die, beweegbaar zynde, hun moeite in het snel zwemmen zou kunnen geeven.

V. Hoe zyn ze gekleed?

A. Met SCHUBBEN, die onbedenkelyk schoon, en zeer verschillend zyn gemaakt, zittende met punten in den Visch.

V. Met hoe veele Schubben zyn zy bedekt?

A. Zy hebben er van *zes duizend* tot meer dan *twintig duizend*.

V. Waartoe dienen deeze Schubben?

A. Om den tederen Visch te behoeden tegens stooten; tegens het indringen van, en het week worden in het water; ook tegens de koude.

V. Is dit genoeg?

A. De Schepper heeft noch daarenboven een VLIES of vernis tegens het inwateren over het lichaam gelegd, waarvan hunne koleur afhangt.

V. Moesten de Visschen daarom zulk eene menigte van Schubben hebben?

A. Als zy er maar weinigen doch grooten hadden, zouden zy zich niet zo snel en zo ligtlyk, als nu, in het water kunnen omkeeren.

V. Wat doet den Visch zo snel voortschieten?

A. Alleen de beweging van den staart, die daarom breed gevormd is, om vat op het water te hebben, welken zy dan naar de eene, dan naar de andere zyde schielyk wenden, en daardoor voortsnellen.

V. En waartoe dienen de beweegbaare VINNEN?

A. Even gelyk riemen, alleen tot wenden en keeren, waarom zy zo fraai met vliezen aan één verbonden zyn.

V. En hoe klimmen, of daalen de Visschen in het water?

A. Zy hebben een sterk wit BLAASJE in 't lyf, en dat knypende men hunne spieren, daalen, doch de lucht daarin latende, 't geen in hunne magt staat, klimmen zy naar boven; om dat zy in het eerste geval zwaarer, en in het andere ligter dan het water zyn.

V. Hoe onderhoudt God de Visschen?

A. Zy eeten Planten en Insecten, of leeven door elkander te verslinden, waarom God zo sterke vermenigvuldiging onder hen heeft vastgesteld, dat uit de kuit van eenen Baars meer dan *egtëntwintig duizend* jongen voortkomen.

V. Zyn er geene Visschen, die uit de Zee tot ons komen, en daarna weer weggaan, gelyk dit onder de Vogelen plaats heeft?

A. Ja wel! En deezen zyn de STEUREN, SALMEN, ELFTEN, HARINGEN, SPIERINGEN, en anderen. Dus komen deeze Visschen ons t'huis in onze netten, die men anders niet of ten minsten niet zo gemaklyk in de Zee zou kunnen vangen.

V. En wanneer komen deeze Visschen uit de Zee in onze Rivieren?

A. Wanneer zy vet en goed ter spyze zyn, en als er dan eenige duizenden van deeze opzwemmende schoolen hier gevangen zyn, keeren de overigen op hunnen tyd naar de Zee, konende, in het volgende jar, weer eene menigte van daar terug in onze Stroomen.

V. Maar hoe vinden zy in de wyde Zee de monden onzer Rivieren?

A. Misschien worden zy derwaards gelokt door het zoet uitstroomend water der Rivieren, in de zilte Zee door hun bemerkte; of de goede Voorzienigheid heeft dit komen en gaan in de Visschen, gelyk het heen en weêrtrekken in de Vogelen, gelegd.

V. Dit is ons dan noch onbekend?

A. Is het niet genoeg voor my, als ik dit vreemde voor een werk van God houde, en deezen lofzang billyke: *dat hem pryze de hemel en de aarde, de Zeeën en al wat daarin wriemelt?*

Twaalfde zamenspraak over de byzondere visschen onzes vaderlands.

VRAAG. Welke byzondere Vischen gaf de Schepper aan onze Rivieren?

ANTWOORD. Den roofzieken SNOEK met den fraaien BAARS; de lekkere VOORNEN en de POSJES; de GRUNDELS en de GOOFJES, nevens veele Platvisschen, als ZEELTEN, WINDEN, BRAASSEMS, BLEYEN en KARPERS.

V. Welken meer?

A. AAL, PALING, MEERAAL, en PRIKKEN met de straks genoemde Trekvisschen.

V. En tot de Zeevisschen brengt gy?

A. ZEESNOEK en ZEEGAARS; fyne TONGEN en den harden TARBOT; HEILBOT en SCHELVISCH; SCHARREN en BOTTEN; HARINGEN en KNORHAANEN; KABELJAAUW en SMELT; ZEE-AAL en ZEE-PALING; PYLSTAART en DOORNHAY; SMELT en ANSJOVIS.

V. Welke zyn de grootsten?

A. De WALVISCH, die ons traan, olie, spek, en baleinen geeft; doch de kleiner BAKELJAAUW,

die, gedroogd, STOKVISCH genoemd wordt, geeft eene uitmuntender vervulling voor den Mensch: het geringe doch lekkere GARNAATJE moet ook hier niet uitgesloten worden.

V. Wat merkt gy aan omtrent alle deeze Visschen?

A. Dat zy allen van een byzonder maaksel en smaak zyn; dat eenigen in zoet, anderen alleen in zout water leven; dat ze niet op denzelfden tyd gevangen worden; en dat wy dus niet alleen eenen onbeschryflyken voorraad uit de Zee en de Rivieren haalen; maar ook telkens eene verandering van spyzen krygen, het geen ons zeer behaagt.

V. Is er niet een Zeevisch, die by millioenen gevangen, en van duizend monden even gaarn gegeten wordt?

A. Ja! de HARING, die in den Zomer uit het Noorden komt, eerst op de Schotsche Kust, en in het majaar in onze Zuiderzee gevangen wordt, en, gerookt zynde, BOKKING wordt geheeten.

V. Hoe behandelt men dien Visch, als hy in de Zomer versch wordt gevangen?

A. WILLEM BEUKELSEN vondt uit, in 't jaar 1347, een middel, om hem goed te houden, dat is, by leerde ons hem te kanken en met zout in tonnen te leggen, waardoor hy zeer lang goed blyft, en ver kan verzonden worden.

V. Zyn er geen meer Visschen in de Zee ten onzen gebruike?

A. Eene menigte, doch van een geheel ander maaksel, en aart; week, slymig en teer, doch veilig bewaard tusschen twee harde Schulpen, waarom men ze SCHULPVISSCHEN noemt.

V. Welken zyn de voornaamsten?

A. OESTERS, zeer gezond, en van veelen zeer bemind, ook MOSSELS van verscheiden' soorten, die, nevens de ALYKRUIKEN, veel tot voedsel gebruikt worden.

V. En welken meer?

A. De lekkere ZEE-KREEFTEN en KRABBEN, die lange pooten hebben, en van eenen byzonderen aart zyn.

V. Dit zyn ze niet allen?

A. Noch is er een onnoemlyk aantal van andere Visschen, of Slakken, die in fraaie Schulpen en Hoorns leven, gelyk men my gezegd heeft, hoewel ze niet allen ter spyze gebruikt worden, welken ik ook met den tyd wil leeren kennen.

V. Wat besluit gy uit dit alles?

A. Dat Gods Almagt en Goedheid in het maaksel, onderhouding en bestemming van zo veel Visschen tot ons levens onderhoud even verbaazend zyn, en ons tot eene dagelyksche dankzegging voor zo veel goeds aanzetten. Alles, Zee en Land, moeten hunnen voorraad aan den Mensch opleveren.

Dertiende zamenspraak over de eigenschappen der insecten.

VRAAG. Was het den Schepper genoeg, Menschen en Dieren op de aarde, Vogelen in de lucht, en Visschen in de wateren te formeeren?

ANTWOORD. Neen! Hy heeft noch eene andere soort van Diertjes, geheel van de voorige verschillende, geschaapen, die men INSECTEN of BLOEDELooZE DIERTJES noemt, om dat zy, in plaats van bloed, eene soort van vogt by zich hebben.

V. Zyn er veel of weinig?

A. Hun getal is zeer groot.

V. En waar wonen zy?

A. Overal! in de lucht, in 't water, in 't slyk, in zand, hout, steenen, en schulpen, zynde of vry groot, middelmatig, of onbegryplyk klein.

V. Hoe zyn zy geformeerd?

A. Zy hebben eenen KOP, BORSTSTUK en AGTERLYF: aan den Kop zitten fraaie Sprieten, die in allen verschillen, en daarin zyn ook hunne vyf

Zintuigen geplaatst: aan het Borststuk zitten somtyds eenige Pooten, of anders alleen aan het Agterlyf.

V. Welke zyn hunne fraaiste Deelen?

A. De dikwerf schoon gekleurde OOGEN, geformeerd als zeshoekige Vakjes: in eene Vlieg vindt men er meer dan *agt duizend*, niet wel te zien dan door een vergrootglas.

V. Welke Deelen zyn ook zeer schoon?

A. De VLEUGELN, die in Torren schoon geschilderd, en in Kapellen van verwonderlyke heerlyke koleuren zyn.

V. Maar, hoe teêr zyn die! want, als men eene Kapél ruw aanraakt, zyn de koleuren verbryzeld.

A. Dit heb ik dikwerf ondervonden, doch men heeft my iets daarin vertoond, dat ik een wonder noemde, en my zeer verbaasde.

V. Wat was dat?

A. Men liet my zien door een vergrootglas, dat het stof der Vleugelen, aan myne vingers blyvende hangen, verwonderlyk schoone Vederen waren, die in orde vast gezeeten hadden in den Vleugel der Kapél.

V. Wat kunt gy er bydoen?

A. Dat ook in de Insecten de einden hunner Pooten zeer konstig zyn gemaakt, met nageltjes, klaauwtjes en puntjes; waarmede zy zich aan alle dingen vast houden: een Vlieg, by voorbeeld, wandelt tegen een ruit, of zolder, en zy buitelt niet neêr.

V. En eindelyk?

A. Eindelyk hunne fraaie EITJES, die zy, in menigte, zeer zorgvuldig op de beste plaatzen leggen, of verbergen.

V. Wat eeten zy?

A. Alles! vleesch, visch, bloemen, kruiden, hout,

steen, en vuiligheden, die zy in den zomer alleen vinden, waarom men hen, 's winters, niet verneemt.

V. Hebben zy geene Vyanden?

A. Zeer veelen; doch de Schepper gaf hun daartegen list, snelheid, of wapenen, gelyk dus de Byen angels tot verdediging hebben.

V. Hebben zy ook eene STEM?

A. Sommigen, gelyk Sprinkhaanen en Krekels, zingen; of anderen, gelyk de Torretjes der Lelien, kan men hooren kermen, als men ze plaagt.

V. Plaagt of doodt gy ze gaarne?

A. Men heeft my geleerd dat nooit te doen, om dat het wreedheid is.

V. Zy doen ons kwaad; want de Motten vernielen onze klederen, de Rupsen schenden onze boomen, en de Wormen doorbooren ons hout.

A. Zy moeten ook leeven: anders heeft God veele middelen bestemd om dat af te keeren.

V. Welken?

A. Om niet te veel in getal te worden, laat Hy er eene menigte door Vogelen, Koude en Regen omkomen: of wy kunnen hen verdelgen door andere middelen.

V. Trekken wy er eenig nut van?

A. Zy bezorgen ons Honig, Wasch, Zyde, Lak, Stoffen tot Inkt, Verwen, en ook Geneesmiddelen, zo dat zy ons zeer groote diensten bewyzen.

V. Wat denkt gy, als gy ze ziet?

A. Overweegende hun maaksel, getal, en voordeelen, behoore ik tot Gods eer te zeggen: *zyne onzienlyke dingen worden van de schepping der waereld aan uit de schepselen verstaan en doorzien, beide zyne eeuwige Kragt en Godlykheid.* Rom. I. 20.

Veertiende zamenspraak over de byzondere insecten onzes vaderlands.

VRAAG. Zo ik U nu eens aangaande eenige by zondere Insecten vraagde: zo ik U eene bedenking tegen uw voorig gezegde van derzelver fraaiheid maakte en tegenwierp: LUIZEN en VLOOIEN zyn niet fraai, niet voordeelig, niet nut?

ANTWOORD. Beiden door en vergrootglas gezien hebbende, stondt ik verbaasd over derzelver verwonderlyk maaksel: en zo zy dienen, om ons de Zindelykheid te leeren, wyl die voor ons zeer gezond is, dan zyn ze ons zeer nuttig.

V. Maar, veele Insecten tasten aan onze Klederen, Boeken, Hout, Ouwels, en meer andere dingen.

A. Men kan ze, gelyk ik gezegd heb, of afweeren, of ten minsten daaruit leeren de vergang, lykheid van alle dingen: zelfs van die wy meest beminnen, dat ons ook niet minder nuttig is.

V. Welken ontzien niet onze Klederen?

A. Men noemt ze MOTTEN; Wormpjes, die,

de wol van dezelve afknaagende, daaruit een langwerpige huisje maaken, daarin wonen, van de wol leven, en daarna veranderen in grys verzilverde Uiltjes, die men my dikwils, in onze Huizen 's zomers vliegende, heeft aangewezen.

V. Hebben wy er nog meer in onze Huizen?

A. Veelen, en daaronder VLIEGEN, SPINNEN, MYTEN op, en WORMEN in onze Kaazen, in Stoelen, Tafels, en een TORRETJE, dat dikwils in de blinden der Schuifraamen zit te kloppen, als een horologie, waardoor bygeloovige Lieden bang worden, 't geen kinderagtig is.

V. Zyn ook daarbuiten Insecten op het Land en in de Wateren?

A. Men heeft my gezegd, dat er een ongelooflyk groot getal is in de Zee, in de zoete Wateren, en overal op het Land.

V. Welke voornaamen zitten aan de Planten?

A. LUIZEN, die veel kwaads er aan doen; een Beestje, dat in een huisje, 't geen schuim gelykt te zyn, woont, en zich daaronder voor eenen tyd verbergt, daarom genoemd het, SCHUIMBEESTJE; WORMEN, die de bladeren zeer aartig zamenrollen tot eene wooning, en deswege BLADROLLERS geheeten; nevens veele SPINNEN, en een groot getal TORRETJES: ook vindt men op Boomen, Molenaars, die uit eenen Worm, in den grond levende, voortkomen.

V. Zyt gy niet bang voor SPINNEN?

A. Zou ik bang zyn voor een Diertje, dat voor my vlugt; dat ik met aanraaken kan verpletteren; dat zulk een konstig webbe maakt; dat de Vliegen vangt, die op de druiven te gast willen

gaan; en dat, met het vergrootglas gezien, zeer schoon is gemaakt?

V. Hoe is haar Webbe?

A. Het bestaat uit net getrokken overfyne draaden, gemaakt uit eene stoffe, waarmede haar agterlyf gevuld is. Myne Moeder heeft my aangeraaden te gaan zien, wanneer zy dat maaken.

V. Waarom dat?

A. Om dat ik dan een van de konstigste Werken door een Diertje zou zien maaken, of als het wat gebrooken is, zou zien herstellen, en tevens van hetzelfde lessen van verstand, oplettenheid, waakzaamheid, dankbaarheid en spaarzaamheid leeren. SALOMO zelf, zulk een wys Vorst (dit zeide ook myne waarde Moeder) gaf er acht op. *De Spinnekop grypt met de handen, en is in de Paleizen der Koningen: zy maakt eenen goeden trat.* Spr. XXX. 28, 29.

V. Zyn er veèle VLIEGEN?

A. Gelyk er verscheiden soorten van Spinnen zyn, zo zyn er ook veele soorten van Vliegen; sommigen met gouden koleuren; anderen die onze beesten kwellen; en eene, die door haar byten de knobbels maakt op de Eikenbladen.

V. En gy vergeet de MUGGEN?

A. Muggen, in 't water gebooren, zo fyn en fraai geschaapen, als fel in 't steeken, verdienen ruim zo veel gekend te worden, als HORSELS, HOMMELS, en WESPEN met haare felle angels, om zich te kunnen verdedigen: de laatsten, van de vruchten een weinig proevende, jaagen daarvan weg de schaadelyke Vliegen.

V. Waarin woonen de drie laatsten?

A. In verwonderlyke fraaie Nesten.

V. Welken Diertjes leeven in den grond?

A. De kloeke MIEREN (tot welken Salomo de luisaarts verwees. Spr. VI. 6-8.) de listige MIERENLEEUW, de geharnaste VEENMOL; de aartige DUIZENDBEEN met zo veele pootjes; en, tusschen het gras, de zingende SPRINKHAANEN, en KREKELS.

V. Verdienen de RUPSEN geen aandagt?

A. Alle RUPSEN, waaronder zeer verwonderlyk schoonen zyn, verdienen onze aandagt te meer, om dat zy, eenigen tyd gevoed zynde, de huid afleggen, in Popies veranderen, waaruit daarna veelal overschoone Kapellen voortkomen.

V. En welke is de nuttigste?

A. De geene, van welker Popje men de Zyde haspelt, te vooren door de Rups daarop gesponnen, uit eene weeke stoffe, in twee buizen verborgen in haar lichaam, die, getrokken door een gaatie in den mond, den langen draad formeert, welke men ZYDE noemt.

V. Vergeet gy niet noch één der voordeeligste Insecten?

A. Men moet zekerlyk aan de BYEN vooral denken, die gy meen ik, hier bedoelt.

V. Waarom?

A. Om dat er niets vreemder is dan eene menigte HOMMEL- en WERKBYEN te zien leeven en arbeiden in éénen korf onder de heerschappy eener KONINGIN, haaren kostelyken honig en wasch te zien verzamelen, en in zeshoekige celletjes, daartoe gemaakt, te zien opleggen, of de jongen, uit de eitjes der Vorftin gebooren, te zien opvoeden.

V. Waartoe dienen Celletjes van zes hoeken?

A. Om dat zy daartoe de minste stoffe noodig hebben, en zulken egter de grootste en sterkste Celletjes in een klein bestek geeven.

V. Waarom wilde de Schepper, dat zulke Diertjes Honig en Wasch zouden verzamelen? Waarom liet Hy het ons niet doen?

A. Om dat onze Handen niet fyn genoeg zyn, om die dingen uit den kelk der Bloemen te haalen.

V. Zyn er ook geene grooter Dieren, dan deeze, in onze Tuinen?

A. Ja wel, by voorbeeld, de naakte SLAKKEN; de HUISJESSLAK, die onder haar eigen dak altyd leeft, en waar ze komt, t'huis is; de niet vergiftige PADDEN, die nuttig voor onze Hoven zyn, om dat ze veele nadeelige Insecten dooden; en de AARDWORMEN, die men den kop kan afsnyden, en eenen anderen weer zien aangroeien.

V. Zyn er ook noch grooter in de Velden?

A. Op veele plaatzen onzes Lands, vooral in Gelderland, vindt men SLANGEN, onschadelyk, verwonderlyk om de fraaie legging van derzelver schubben, en kruipende beweging: ook vergiftige ADDERS, doch welker beeten men spoedig kan geneezen door olie, waarin eene andere Adder gestorven is.

V. Dit middel dan heeft God den Mensch doen uitvinden, om dat Hy geen vermaak scheidt in deszelfs smerten?

A. Zekerlyk moet men het daaraan toeschryven.

V. Zyn er nog meer?

A. Ja! HAAGDISSEN, KIKVORSCHEN, die op het land en in het water leeven, en kleine fraai groene KIKVORSCHJES, die op Boomen gaan zitten zingen.

V. Welken worden in 't water gebooren?

A. Het HAFT, een vliegend Diertje, dat maar vyf uuren leeft, nevens alle schoone ROMBOUTEN en JUFFERTJES, die wy zo gaarn zien.

V. Zyn er nog meer in 't water?

A. Gelyk men te lande op, of in den grond groote TORREN vindt, zo treft men zulken ook aan in het water, nevens WATERSCORPIOENEN met nypers, BLOEDZUIGERS, WATER-VLOOIEN, SPINNEN, BOOTVLIEGEN, die met haare pooten konstig roeien, en VEELVOETEN van verscheiden' soorten.

V. Welken zyn de zonderlingsten van allen?

A. De VEELVOETEN, om dat ze, doorgesneeden zynde, by warm weder, in *vierentwintig* uren, tot een heel Diertje aangroeien: de kop krygt een nieuw lyf, het lyf een nieuwen kop: ook kan men ze omkeeren, en zy blyven egter in leven.

V. Wat besluit gy hieruit?

A. Dat de verscheidenheid in Gods Schepselen zeer groot is, en de Insecten konstig en fraai zyn gemaakt, waardoor Gods Almagt en Wysheid aanstonds daarin gekend, en nimmer geloochend kunnen worden.

V. Gy schynt zeer naauw acht te slaan op de Verscheidenheid der Schepselen in het Heeläl?

A. Vermids deeze Verscheidenheid een spreekend teken is van Gods volmaakte Almagt, Wysheid, en Goedheid, meen ik geene vryheid te hebben, om dezelve onagtzaam over het hoofd te zien.

Vyftiende zamenspraak over de eigenschappen der planten.

VRAAG. Heeft God, behalven Menschen, Dieren, Vogelen, Visschen en Insecten noch andere Schepselen geschaapen?

ANTWOORD. Ja wel! eene menigte van PLANTEN, die vast in de aarde staan, en, wyl zy daarom elders den kost niet kunnen gaan zoeken, vloeit haar aldaar het voedsel toe uit den grond, 't welk eene verwonderlyke wyse schikking is.

V. Zyt gy gaarne in TUINEN en in VELDEN, daar zy wassen?

A. Myne Ouders hebben my geleerd die te beminnen, om dat daar zulk eene lieve stilte is, en er veele nuttige dingen geleerd kunnen worden, waarvan de woelagtige Waereld ons altyd tot onze schaade aftrekt.

V. Wat leert gy dan in stille Tuinen en Velden?

A. Ik zie er duidelyk, dat Gods bevel by de serste Schepping volbragt wordt. *Dat de aarde*

uitschiete grasscheutkens, kruid zaadzaaiende; vruchtbaar geboomte, draagende vrucht naar zynen aart, welks zaad daarin zy op de aarde, en het was alzo. Gen. I.

11. gelyk het veele honderden van jaaren, tot heden toe zo gebleeven is.

V. Verwondert gy U daarover?

A. Moet men zich niet verwonderen over eene zo zonderlinge bestendigheid!

V. Maar Menschen, Dieren, Vogelen, Visschen en Insecten veranderen ook niet?

A. Om deeze bestendigheid moet ook onze verwondering grooter worden.

V. Wat treft u hier al meer?

A. Dat zo veel duizend Planten, zo dicht byéén staande, en dezelfde Zon en Regen genietende, zo veel van elkander in smaak verschillen.

V. Vanwaar komt dat?

A. Om dat elk van een byzonder maaksel is.

V. Waarom is dat zo?

A. Om dat de smaak der Menschen zeer onderscheiden is, en het een liever dan het ander van elk gegeten wordt, waardoor nu ieder kan klezen, wat hem best behaagt.

V. Is hierin Gods hooge Wysheid te vinden?

A. Ja wel; want als wy allen op dezelfde soort van Spyze of Planten aan vielen, zou men niet genoeg daarvan kunnen vinden, en de anderen zouden niet gebruikt worden, die egter ten gebruike geschaapen zyn.

V. Waarom schiep God de Planten groen?

A. Om dat het zwart alles zeer onbedenklyk droevig zou gemaakt hebben, en onze oogen het gloeiend rood onmooglyk konden verdraagen: groen is zagt en aangenaam voor het gezigt.

V. Waaruit groeien de Planten?

A. Uit ZAADEN, die in fraaie Zaadhuisjes klein beslooten liggen.

V. En waardoor worden zy groot?

A. Door de lucht en het voedsel, dat is door de vogten des gronds, die in de zeer kleine openingen der wortelen indringen.

V. Hebben zy ook licht noodig?

A. Zekerlyk, want in het donker sterven zy.

V. Waartoe dienen haar de WORTELEN?

A. Om, gelyk ik zeide, voedsel uit den grond te haalen, en ook daarin vast te kunnen staan.

V. En tot welk nut strekt haar de BAST, die dezelve allerwege bedekt.

A. Tot een kleed, om door uitwendig geweld niet beschaadigd te worden.

V. Wat merkt gy aan omtrent de STAMMEN, en de STENGELS.

A. Dat ze allen verschillen; doch Planten, die als Erweten en Klimboomen, zwak van stam zyn, hebben haakjes ontvangen, om zich ergens aan op en vast te kunnen houden.

V. Waarom groeien sommigen zo hoog op?

A. Om dat dit haar aart is, en zy dus meer de vrye lucht kunnen scheppen, die zy altyd beminnen.

V. En anderen schieten niet op in de hoogte, gelyk de Kroppsalade, dan wanneer ze Zaad zullen geeven.

A. Dit geschiedt te regt; want anders kon het Zaad, op of dicht by den grond liggende, ligtlyk rotten, of door Insecten vernield worden.

V. Waartoe dienen de TAKKEN?

A. Om Bloemen, Vruchten en Zaaften te draagen.

V. Wat zyn de KNOPPEN der Takken?

A. Bladeren, die zeer keurig geplooid of opgevouwen liggen, en naderhand trapswyze ontzwagteld worden.

V. Verschillen alle BLADEREN der Planten?

A. Men kan wel, gelyk men my gezegd heeft, *honderd en negenëndertig* verschillende Eigenschappen daarin vinden, dat zeer veel is, en niemand ligtlyk zou raaden.

V. Waarom is de bovenste oppervlakte der Bladeren zo glad, zo schoon gevernist?

A. Om zo tegens het inwateren en verderven te bewaaren.

V. En hoe is de onderste oppervlakte gemaakt?

A. Zo, dat dezelve den voedenden en verkwikkenden Daauw kan ontvangen.

V. Waartoe dienen verder de Bladeren?

A. Om de Vruchten tegens de koude en hette te bewaaren, om de sappen te kookken, ook om ons lommer te geeven, en tot andere einden.

V. Zyn er wel *twee* volkomen gelyke Bladeren aan eenen Boom?

A. Neen; zelfs niet in de heele waereld te vinden.

V. Staan de Bladeren wel in goede orde rondom de Stengels en Takken?

A. De Schepper heeft daartoe *vyf manieren* bepaald, die men my in 't vervolg zal leeren kennen, om dat ze zeer groote blyken van Wysheid vertoonen.

V. Wat is hier verder opmerklyk?

A. Dat de Planten, gelyk wy, GEVOEL hebben, en zich op sommige tyden sluiten.

V. Waartoe dient dit?

A. Om te myden al wat haar nadeel kan toebrengen, en aan te neemen, al, dat nuttig is tot haar onderhoud.

V. Hoe lang leeven zy?

A. Dit is verschillend. Sommigen één, of meer jaaren, tot *honderd* toe, en nog langer.

V. Waarom leeven sommigen zo lang?

A. Om ons meer diensten te kunnen doen, en haar geslacht lang voort te planten.

V. Is dan God zo zeer bezorgd, dat Planten ons veele diensten doen?

A. Blykt dat niet en uit de Schepping van zulk een groot getal van Planten, en uit de zorgvuldige onderhouding, welke Hy aan dezelve besteed?

V. En moeten zy zo lang haar geslacht voortplanten?

A. Vermids God niets wil laten verlooren gaan van al, wat Hy geschaapen heeft, doet Hy veele Planten of veel Zaad geeven, of haare Nakomelingen lang voortplanten. Ging één van alle Gewassen verlooren, hoe zouden wy dat verlies vergoed of hersteld kunnen krygen. Geen enkel Grasje vermogen wy met alle onze schranderheid en konst voorttebrengen.

V. Dus zien wy hier 's Scheppers Almagt en onze kragteloosheid?

A. Deeze twee zeer verschillende zaaken kunnen wy alle oogenblikken ontdekken. Het een verhoogt God, het ander vernedert ons.

Zestiende zamenspraak over de verscheidenheid en nuttigheid der planten onzes vaderlands.

VRAAG. Laat ik U ook eenige andere dingen aangaande de Planten vraagen, by voorbeeld, hoe veele soorten kent men reeds?

ANTWOORD. Meer dan *vyfëntwintig duizend* soorten, waarvan in ons klein Land *twaaalfhonderd* verschillende groeien.

V. Waarom schiep God een zo groot getal?

A. Om dat eene menigte voor Menschen, Dieren, Vogelen, Visschen, en Insecten ter spyze of geneezing dient, ook om verwen van te maaken, en tot andere einden.

V. Waar groeien zy?

A. In Zee en Rivieren, boven of onder water, in allerlei gronden, op huizen, boomen en muuren.

V. Welken zyn de voornaamsten in onze wateren?

A. Het EENDEKROOS, een voedsel voor de Een-

den; de FLAP, waarvan men vlas, papier en lemmetten kan maaken; het RIET, om daken te dekken, en veele anderen.

V. En in Zee?

A. De voornaamste in onze Zee is het WIER.

V. Tot wat einde dient het?

A. Om er goede Zeedyken van te maaken. Dus geeft ons de Zee zelve, op Gods bevel, middelen, om de woede der Zee te beteugelen.

V. Maar, op het Land groeit veel nadeelig ONKRUID?

A. Alle Onkruid is niet nadeelig.

V. Waarom niet?

A. Om dat het Onkruid andere zwakke Planten tegens neêrslaan ondersteunt, en bewaart; of voor ons en de Dieren tot geneesmiddelen dient.

V. Zyn er geene vergiftige Planten?

A. Zeer weinigen; doch men kan ze ligtlyk kennen, en sommige Dieren eeten ze zonder nadeel.

V. Welke zyn onze gezonde of geneezende Planten?

A. De Klaproos, Viooltjes, Slaapbol, Salie, het Lepelblad, de Kamille, de Vlier, en eene menigte anderen.

V. En onze gezonde BESSEN?

A. De Moer-Aard-Kruis-Aal-en Blaauwe Bessen, met de Framboizen.

V. Welken zyn onze wél voedende MOESKRUIDEN?

A. De Aardappelen, Knollen, Boonen, Erweten, Kool, Spenagie, Porcelein, Zuuring, Kervel, Bloemkool, Mil, Aspergien, alle Wortelen, en Schorsoneeren.

V. En welke soorten van SALADE?

A. Latuw, Krop-en Veldsala, Endivie, Cichorey, Sellery, Komkommers, enz.

V. Tot de TOEKRUIDEN brengt gy?

A. De gezonde Ajuin, Chalotten, Pietercelie, Pimpernel, Dragon, en dergelyken.

V. Welken dienen tot het MORGEN-ONTBYT?

A. Kers, Rammenassen, en Radyzen.

V. Komen alle deeze Bessen, Moeskruiden, Sala en Kruiden te gelyk?

A. Neen; maar op verschillende tyden, om dat God ons telkens op verscheidenheid van Spyzen wil onthaalen, het geen wy zeer beminnen: ook om dat wy ze allen, kwamen ze op denzelfden tyd, niet ten goede zouden kunnen gebruiken.

V. Welke FRUITEN bezorgde ons onze Hemelsche Weldoener?

A. Een groot aantal! Ananassen, Meloenen, Kanteloepen, Druiven, Moerbessen, Nooten, Mispels, Persiken, Abrikoozen, Kerssen, Kweeën, Appelen, Peeren, Pruimen, enz. welke vier laatsten ook voor de keuken dienen, terwijl de lekkere Kastanjes voor den winter bewaard worden.

V. Waarom groeien de Boomen, van welken wy dagelyks Persiken, Abrikoozen, on vooral Framboizen, Aal-en Kruisbessen plukken, zo laag by den grond?

A. Om ze zonder moeite en gevaar te kunnen plukken, 't geen niet zou kunnen geschieden, als zy de hoogte der Denneboomen bereikten.

V. Waarom hebben, in ieder Boom, bloesem, bladeren, hout en vruchten eene onderscheiden gedaante?

A. Om ze aanstonds te kunnen kennen, en niet de eene, in plaats van de andere, by vergissing, onnoodig af te plukken.

V. Waarom worden zy ryp op ongelyke tyden, nu de een dan de ander?

A. Op dat men ze vroeg en laat zou hebben, en er ook anders geene handen zouden zyn, om ze te gelyk te plukken.

V. En waarom groeien ze in zulk eene menigte, waarom zyn veele Vruchten zo fraai op 't oog, en de Kinderen er zo sterk op gesteld?

A. Om dat ze, nevens de Moeskruiden, gezonder zyn dan Vleesch en Visch.

V. Om welke reden laat God nooit, by voorbeeld, Appelen op Persike-, of Abrikoozen op Peereboomen groeien?

A. Om de verwarring van Boomen en Fruiten te voorkomen.

V. En als een Boom eens niet wil draagen?

A. God heeft den Mensch geleerd, denzelven, als dan, door snoeien daartoe te dwingen.

V. Dient het snoeien nergens anders toe?

A. Ja wel! Men kan hem daardoor eene gedaante geeven, die men wil, 't geen dikwils te pas komt; en 't geen zonderling is, de meeste Boomen willen dat wel verdraagen.

V. Weet gy, waarom de eene vroeg, en de ander laat uitbot, en bloeit?

A. De geenen, die de koude kunnen verdraagen, bloeien vroeg, en die ze niet kunnen doorstaan, wagten af warm weder, gelyk eigen is aan de nuttigste Boomen: een nieuwe proef van Godlyke Wysheid kan men hierin vinden.

V. Maar alle Bloesems geeven geene vrucht?

A. Dit zou ook geen Boom, zonder te sterven, kunnen uitstaan: hierom draagen ook veele Boomen het sterkst om het ander jaar, en God laat er ook, om die reden, veele vruchten door de Stormen in September afvallen.

V. Hangen wel de Vruchten aan 't einde der takken, in de rondte des Booms, op de beste plaats?

A. Ja wel! want daar, en niet in het midden by den Stam, kunnen zy de stoovende en ryp maakende Zonnestraalen best ontvangen.

V. En hoe wordt elke Vrucht bewaard?

A. Door de SCHIL, die in allen niet dezelfde is.

V. Dit is zo; want in Meloenen en Komkommers is zy zeer dik.

A. De wyse Schepper wilde dit zo, om dat deeze Vruchten, op den grond groeiende, anders aangetast en doorboord zouden worden door hongerige fel bytende Insecten.

V. Maar de Schil van anderen, als van Appelen en Peeren, is zeer dun?

A. Dit is, om dat de Zon er moet doordringen, en derzelver sappen kooken.

V. Maar Druiven, Kruis-Moer-en Aalbessen hebben geen vast vleesch, doch wel eene allerdunste schil?

A. Dit is zo verordend, om dat zy, tot drinken geschikt zynde, moeten uitgeperst worden, 't geen niet ligtlyk zou toegaan, als haare Schil zo dik was als die der Meloenen.

V. Van Druiven spreekende, moet ik U vraagen, waardoor het komt, dat wy geenen WYN hebben?

A. Wy hebben of geene Druiven genoeg, of onze Lucht is daartoe niet zo zagt en gunstig als in Frankryk; doch sommige Landlieden bereiden uit Peren, Appelen en Aalbessen eenen vry sterken en lekkeren Wyn.

V. Welk is de aart des Wyns?

A. Maatig gedronken, is hy een olie voor ons leven, een geneesmiddel voor zieken, eene verkwikking voor vermoeiden en zwakken.

V. De Heere JESUS heeft dien eens, door een Wonderwerk, uit water gemaakt.

A. Maar *ééns!* En nu maakt Hy noch alle jaaren, doch op eene andere wyze, Wyn uit water; want de Wynstok groeit door den regen.

V. Dus meent gy, verdient dit Wonder, al is het geen Wonderwerk, onze aandagt?

A. Dit en duizend andere dingen verdienen, behalven onze aandagt, ook onze verwondering en dankzegging.

V. De Schil is in allen, zeide gy, niet gelyk?

A. Gods Wysheid heeft aan de Vruchten, die laat ryp worden en koude nagten doorstaan, eene wollige of vaster Schil, en die eene zoete kern hebben, als Nooten, twee Basten, eenen houten en eenen bitteren, gegeven, doch scherpe steekels aan die der Castanjes.

V. Waartoe dient het Steeltje aan de Vruchten?

A. Om daardoor de Vrucht vast te houden, en te voeden.

V. En waar zitten de Zaden der Vruchtboomen?

A. Om dat zy zeer kostelyk zyn, binnen in de Vrucht, in een konstig klokhuis, gemaakt uit glanzige taaie muuren, of in harde steenagtige doppen, in welken zy ook gevoed worden.

V. Hoe weet men, dat de Vrucht ryp is?

A. Aan de Kolor, of aan 't verwelken des Steels, of wanneer die, op 't zagt aanraaken, van den tak los gaat.

V. Waarom worden veele Vruchten ryp in den Zomer?

A. Om ons in de groote hette te verkoelen, en tegens zickten te bewaaren.

V. Maar de Druiven worden eerst ryp in den nazomer: is dit niet te laat?

A. Lightlyk zou haar Vogt, werden ze ryp in de brandende hette, in azyn veranderen.

V. Noch eene vraag! Zyn de Vruchten zo kostelyk, waarom groeien dan de Boomen zo langzaam van Zaa den?

A. Men behoef zo lang niet te wagten, wyl zy afzetsels geeven; en zo niet, door inenten ras genoeg vruchten draagen.

V. Ik ben voldaan over uwe vorderingen in de kennis der Godlyke Wysheid, hier overal doorstralende: laat ik egter U noch eenige vraagen doen aangaande de kleine GEWASSEN, by voorbeeld, wat is MOSCH, en waartoe dient het?

A. Deeze zeer kleine Plantjes, overal groeiende en in den winter meest bloeiende, dienen den Vogelen om nesten te maaken, of ons tot geneesmiddelen, zeer waardig om met een vergrootglas bezien te worden, waardoor men ook weet, dat SCHIMMELS waare Planten zyn.

V. Groeien er geene knoesten aan de Boomen?

A. Dikwerf, en die noemt men ZWAM, welke, daarvan afgenomen en bereid zynde, het beste middel is, om het bloeden van wonden te stelpen.

V. Waartoe dient de Plant, HEI geheeten?

A. Om daken te dekken, om bezemen te leveren, ook tot voedsel voor de Schaapen, en om honig aan de Byen te geven.

V. En de BIEZEN?

A. Tot het kuipen van Vaten, tot matten voor stoelen en op vloeren.

V. Zyn de Planten in Duinen en Zanden ook nuttig?

A. Zeer nuttig; want zy beletten het schaadelyk verstuiven van het Zand.

V. Maar de BRANDNETELEN, DOORNEN en BRAAMEN deugen niet?

A. De laatsten zyn wel een teken van den vloek op de zonde; doch door Gods goedheid dienen veelen, om ons goede beziën of geneesmiddelen te geven.

V. Wat besluit gy uit dit alles?

A. Dat ook alles, wat tot de Planten behoort, getuigenis geeft van den magtigen, wysen en goeden God, *die te pryzen is tot in eeuwigheid!*

Zeventiende zamenspraak over de bloemen.

VRAAG. Van de Planten te vooren spreekende, hebben wy de BLOEMEN niet aangeroord.

ANTWOORD. Vraag my dan nu aangaande dezelve: die Schoonheden des Scheppers verdienen dat zeer wel.

V. Waar en wanneer groeien de Bloemen?

A. Overal in de geheele Waereld; in het Water en op het Land; in alle vier getyden van het jaar, doch meest in den Zomer.

V. Waarom laat God, zelfs in heiden en wildernissen, daar men nooit of zelden komt, Bloemen wassen?

A. Hy wilde zyne Waereld overal daarmede opsieren; en als wy op zulke plaatzen niet komen, weeten ze de Byen daar wel te vinden, 't geen altyd op ons voordeel uitkomt.

V. Hoe veele hoedanigheden vereenigen zich verder in dezelve?

A. *Drie* voornaamen! het *sierlyke*, het *lieflyke*,

en het *nuttige*: het eerste ziet men in de overschoone Koleuren; het ander vindt men in den Reuk; en het laatste in het Gebruik, dat er van gemaakt wordt.

V. Hoedanig is het *sierlyke*?

A. Dit blinkt uit in het MAAKSEL en KOLEUREN, beiden onbegryplyk in allen verschillende.

V. Wat is hierin verwonderlyk?

A. Dat uit groene Planten zo veele duizend onderscheiden verrukkende Bloemen komen. Ook verschynt de pragtige Tulp uit eenen lelyken bol, de schoone Ranonkel uit een vuil klaauwtje, het geen wy, hadden we het nooit gezien, ook nooit zouden verwagt hebben.

V. En hoe komen zy te voorschyn?

A. Men ziet eerst veele Bladeren, die of de Bloem zelve zyn, of dezelve eenen tyd lang voorzigtig dekken en bewaaren: daarna komt ze te voorschyn, en blyft nederig en laag, of schiet hoog op, om zich aan ons te vertoonen.

V. En hoe zyn zy geformeerd?

A. Dit is zeer verschillend; doch de meesten hebben een omlopend steunsel, op dat de Bladeren hoogop zouden blyven staan: dan volgen de Bladeren of de Bloem zelve, en eindelyk de binnenste deelen, dienende om Zaad en Vruchten voort te brengen, welken men my met den tyd zal leeren kennen, als ik ze zal kunnen begrypen.

V. Hoe verwonderlyk is dan dit maaksel der Bloemen in zo veel duizenden?

A. Woorden kunnen dit niet uitdrukken; oogen moeten het zien.

V. Hoedanig zyn de KOLEUREN?

A. *Hemelsblaauw, zeegroen, groen, olyfgroen, geel, oranje, vuurrood, rood, karmosynrood, violet, rood, muisvaal, aschgraauw, zilverwit, en roozekoleur.*

V. Waartoe zo veele verrukkende Koleuren?

A. Om ons meer te vervrolyken; om ons de Bloemen gemakkelyker te leeren kennen; om meer Gods Almagt daarin te zien; en om de waare en vaste Koleuren, ter onderscheidinge van veele dingen, wél te kunnen bepaalen.

V. Hebben dan de Koleuren zulk eene magt, om ons hart te vervrolyken?

A. Men ziet dit, zelfs in de Kinderen, die zo gaarne Bloemen plukken, of met een vrolyk oog van elk aanneemen.

V. Maar de een noemt dikwils eene Bloem schoon; en een ander heet ze lelyk?

A. Dit hangt af van de mode of van de verbeelding: elke Bloem is anders schoon in haare soort; de wilden niet uitgezonderd.

V. Welken noemt men zeer sraai?

A. TULPEN, RANONKELS, HYACINTHEN, AURIRULA'S, ANJELIEREN, BALSEMINEN, PASSIEBLOEMEN, VIOOLTJES, PRIMULA VERIS, VIOLIEREN, ANEMONEN, LELIEN, PAPAVERS, MUURBLOEMEN, AFRIKAANEN, HAANEKAMMEN, enz.

V. Toon my nu eens aan het *lieflyke*.

A. Dit is zo wonderlyk, als het *sierlyke*: het bestaat in den Reuk, komende uit de sappen, of uit de kleine uitwaassemende openingen, die in het binnenste der Bloemen zyn, of uit de Bladeren.

V. Wanneer geeven zy van zich deezen Reuk?

A. Of altyd, of op vaste uren.

V. Welken munten uit in geuren?

A. VIOOLTJES, ANJELIEREN, KAMPERFOELIE, LELIEN, ROOZEN AURIKULA'S, enz.

V. En sommigen hebben geen Reuk?

A. Dit wordt men, onder anderen, gewaar in de Ranonkels, die anders alle volkomenheden te gelyk zouden bezitten.

V. De meeste VELD- of WILDE BLOEMEN rieken niet?

A. De Reuk zou hun ook nutteloos gegeven zyn, wyl de graazende Dieren, zo veel men weet, daarvan geene aandoening hebben.

V. Doch sommige Bloemen, gelyk de AFRIKAANEN, stinken?

A. Zy kunnen mogelyk daardoor de kragt hebben van vuile dampen te verbreeken, of ons andere diensten doen, die wy noch niet weeten.

V. Is dit nu alles?

A. Eer ik de *nutigheden* der Bloemen opnoemen, zou men noch *drie* hoedanigheden, die my ook geleerd zyn, als zeer byzonder, in acht mogen neemen.

V. En die zyn?

A. De eerste is, dat veele platliggende Bloemen, vooral de geelen, gelyk de Zonnebloem, met de Zon omdraaien, en die in haaren loop volgen.

V. De tweede is?

A. Dat sommige Bloemen waaken en slaapen, dat is, op zekere uren open en toegaan tot eigen' bewaaring; en dat anderen het Weder voorzeggen.

V. En de derde?

A. Dat sommige Planten op dien tyd bloeien; als eenige Trekvogelen aankomen.

V. Zeg my nu het *nuttige* der Bloemen.

A. Bloemen vervrolyken droevige, en verkwikken vermoeide zinnen: zy duiden aan het jaargety, en leeren ons de Planten kennen, ook den aart der gronden, en het Gewest, waarin zy staan: zy leveren Vruchten en Zaaden; Honig en Wasch; Olieën en Zeepen; Verwen en Snuifpoeders, Reukwerken en Geneesmiddelen.

V. Wat besluit trekt gy hier uit?

A. Dat het moeilyk is te bepaalen, wat verwonderlyker is, het *sierlyke*, het *lieflyke*, of het *nuttige*: want God is verwonderlyk in alle zyne werken.

V. Welke les trok de Heere JESUS uit het aanzien der Bloemen?

A. Hy leerde, om den zynen onnutte zorgen te doen asleggen: *En wat zyt gy bezorgd voor de kleeding? aanmerkt de Lelien des velds, hoe zy wassen: zy arbeiden niet, nog en spinnen niet. En ik zeg u, dat ook Salomo in alle zyne heerlykheid niet is bekleed geweest, gelyk een van deezen. Indien nu God het gras des velds, dat heden is, en morgen in den oven geworpen wordt, alzo bekleedt, zal hy u niet veel meer kleeden, gy kleingeloovigen?* Matth. VI. 28-30.

Agttiende zamenspraak over de zaaden.

VRAAG. Welk middel heeft de alwyse God bestemd ter voortplantinge en onderhoudinge der Gewassen?

ANTWOORD. Daartoe heeft God de ZAADEN bestemd.

V. Wat moet men er van zeggen?

A. Dat zy, hoewel klein, en sommige zelfs niet zichtbaar, verdienen gerekend te worden onder keurigste en heerlykste Werken van God.

V. Waarom?

A. Om dat elke Plant of Bloem, van Zaad voortgekomen, eer zy sterft, als 't ware, bezorgd is, om talryke Nakomelingen in de waereld na te laten, weshalven zy alvorens veele Zaaden geeft, welke kinderen volkomen behouden de geaartheden hunner moeder.

V. Welke is de gedaante der Zaaden?

A. Men vindt er in een ongelooflyk verschil, en veele kleinen, met een vergrootglas bezien, vertoonen onbedenkelyke Schoonheden.

V. Waarom verschillen zy allen?

A. Om er ons niet in te vergissen, en het een voor het ander te neemen.

V. Hoe is 't mogelyk, dat elk Zaadje dezelfde Plant voortbrengt, van welke zy afkomstig is?

A. Dit is alleen mogelyk door de Almagt van God.

V. Waar moet men het Zaad in de Planten zoeken?

A. In den top der Plant, in 't midden, beneden, tusschen de Bladeren, of er onder: hierin heb ik de waarheid van uw zeggen ook gemerkt, dat, naamelyk, alle Werken van God zeer verschillende gemaakt zyn.

V. Waarin zitten, de Zaaften?

A. Myn Vader heeft my in onzen tuin geleerd daarop acht te geeven, en getoond, dat zy veelal zitten in kasjes, doosjes, of huisjes, zeer net by een, of in fraaie vakjes, door vliesjes van elkanderen gescheiden: anders staan zy in orde by één, gelyk in de Zonnebloem.

V. Zal de Plant veele Zaaften geeven, en die last haar niet bezwaaren, dan moeten ze klein vallen?

A. Dit is ook zo, en ik heb reeds gezegd, dat sommigen wegens hunne kleinheid zelfs onzichtbaar zyn: doch hierom moeten wy ons te meer verwonderen, dat er zulke groote Gewassen uit voortkomen.

V. Eikels zyn evenwel groote Zaaften?

A. Moet men die niet klein noemen, als één Eikel eenen Boom voortbrengt, die *vyfmaal honderd duizend* ponden zwaar is?

V. Hoe veele Zaaften brengt dan wel één Plant, of één Boom voort in één jaar?

A. Dit is, volgens het my gegeven onderwys, verschillend in allen: *ééne* Tabaksbloem meer dan *veertig duizend* Zaaften; *ééne* Ypenboom jaarlyks meer dan *driemaal honderd duizend*.

V. En waarom zulk een verbaazend groot getal?

A. Wegens de nuttigheid derzelven; want hoe zouden wy ze in wezen herstellen, zo ze eens uitstierven! Ook wordt eene menigte door ons en de Vogelen gegeten.

V. Als eenige Zaaften in kasjes, doosjes of huisjes zitten; hoe raaken ze daaruit in den grond?

A. Myn Vader heeft my dit zonderling stuk, als eene groote proef van Gods Wysheid, dikwils angeweezen. De Kasjes met zwaar Zaad barsten door de droogte open, en het Zaad valt lynregt in de gaatjes van den grond, en raakt er verder in door den regen.

V. Maar hoe gaat het met ligte Zaaften?

A. Ligte Zaaften, gelyk die der Paardebloemen, hebben zeer keurige vleugeltjes, waarop, de Wind vat krygt, die ze overal heen voert, en by stilte laat vallen, waarom men dikwils Planten op Daken, hooge Muuren, en Toorens ziet groeien, wyl het Zaaften tusschen de Groeven der Steenen is geraakt, en voedsel uit de kalk trekt.

V. En als de Zaaften geene vleugels hebben?

A. Dan hebben zy klaauwtjes, en blyven overal aan hangen, tot dat zy op nieuw door den wind worden afgeflagen, en in den grond raaken.

V. En sommige Huisjes hebben springveeren.

A. Dit is niet minder fraai: ik heb dat open. springen gezien en in sommigen gehoord, wor-

dende dan het Zaad zeer keurig allerwege gestrooid.

V. Bevat ook het zo genoemde Ys, liggende, op de Uitlandsche Ysplanten, eenig zaad?

A. Neen, want het geen in ons oog Ys schynt te zyn, is niet anders dan veele Blaasjes, met een helder vogt gevuld. Zulke Planten zyn zeer aartig, doch wy behoeven ze van elders niet te haalen; want gisteren liet men my zien de Bloemsteng eener Plant van ons *Weed of Wouw (Reseda Lateola)* geheeten, hier in het wilde groeiende, ook bedekt met duizend glinsterende Blaasjes, best door een vergrootglas te beschouwen.

V. Hoe lang blyven de Zaadten wel goed?

A. Dikwils veele jaaren, om dat er somtyds natte tyden komen, waarin men niets kan inzamelen, en men zich met den ouden voorraad moet behelpen.

V. Waardoor spruiten zy uit?

A. Alleen door warmte en vogtigheid, die eene gisting in het meel van het Zaadje brengen, en het eerste levensvoedsel aan het spruitje, daar in beslooten, toedienen, waardoor het voor den dag komt, vervelt, eenen wortel uitstoot, meer voedsel en kragten gekreegen hebbende opschiet, en zich dan boven de aarde verthoont.

V. Ten welken einde gaf God ons de Zaadten?

A. Om Planten voorttebrengen; om Mensch en Vee en Vogel te voeden; om Olieën tot verwen en schilderen te geeven; en om ons Geneesmiddelen te bezorgen, waaruit ook blykt, dat het geringste in de Godlyke Schepping niet te verwerpen is, en zelfs dikwyls groote diensten doet.

Negentiende zamenspraak over de voortbrengselen van het Oosten en het Westen.

VRAAG. Wat voordeel heeft men van de VRUCHTEN, die in andere Gewesten der Waereld groeien?

ANTWOORD. SALOMO heeft met regt gezegd: *het profyt des aardryks is voor allen*. Pred. V. 8. Elk Land toch zyne eigen' Voortbrengselen hebbende, zo worden ze door den Koophandel, die niet anders dan eene ruiling is, de bezitting van anderen.

V. Werkt dan het eene Land voor het andere?

A. Zekerlyk; want wy krygen GOUD en ZILVER uit America over Spanje; TIN uit Engeland; KOPER en YZER uit ZWEEDEN; LEDER, HENNIP, en SMEER uit RUSLAND; GRAANEN uit Polen; WYNEN uit Duitschland en Frankryk; ZOUT uit Spanje tegen geld, of andere waaren, die onze Zeelieden derwaards brengen.

V. En vanwaar komt de THEE?

A. De Thee komt uit China, zynde de Bladeren, van een klein Boompje geplukt en gedroogd.

V. Wat nut doet het Theedrinken?

A. Deze drank wat sterk gezet, doch altyd maatig gedronken, versterkt, en daarom behaagt hy zeer aan vermoeiden, verhitten en dorstigen.

V. Welke goederen brengen ons over de Schepen van de Oost-Indische Compagnie?

A. Van Ceilon brengen zy de kostelyke KANEEL, die de bast van eenen Boom is - van Ambon de KRUIDNAGELEN, de gedroogde vrucht van eenen anderen, - de MUSKAATNOOTEN, ook al eene boomvrucht, rondom welke Nooten de FOELIE zit - en de PEPER, Bezieën van eenen anderen kleinen Boom.

V. Hoe veele ponden brengt men daar van over in ons Land?

A. Millioenen ponden, die hier en door geheel Europa wederom verkogt worden, en groote winsten geeven.

V. En waartoe dienen deeze Speceryen?

A. Om onze spyzen aangenaamer te maaken, waartoe de Kaneel en Peper de nuttigsten zyn: de eerste is ook een heerlyk geneesmiddel voor zwakke Menschen, en de Peper dient mede, om iets tegens het bederf te bewaaren.

V. Men mag er dan veel van gebruiken in onze spyzen?

A. Hoe minder, hoe beter; doch, vooral moeten Kinderen die agterlaaten, om dat ze te veel verhitten.

V. Vanwaar komt de KOFFY?

A. Koffy, zynde de Boonen of Vrucht van

eenen Boom, wordt al mede uit onze Colonie Suriname, by menigte, jaarlyks overgebracht, om tot eenen drank te dienen, die, wat sterk, gezet, verwarmt; doch anders, en vooral als hy veel gebruikt wordt, zeer verzwakt wegens het warme water, het geen ook eigen is aan het Theedrinken.

V. En de SUIKER?

A. Ook van daar, wordende gestookt uit het sap van eene soort van Riet, welke meer te pas komt in het dagelyks gebruik.

V. En vanwaar brengt men ons de aangename CHOCOLADE?

A. Ze wordt hier gemaakt uit de pitten der vrucht van eenen Surinaamschen Boom en levert ons eenen smaakelyken en zeer voedzaamen drank.

V. Wat brengt men ons al meer vandaar?

A. Kostelyk KATOEN, het geen in eenen Dop zit, groeiende aan eenen Boom, waarvan men hier Fluweelen, Tapyten, Dekens, Gordynen, Hemden, enz. maakt.

V. En wat blykt hier uit?

A. 't Geen in het begin dezer Zamenspraak gezegd is, naamelyk, dat God, door den nuttigen Koophandel, *het profyt des aardryks voor allen maakt.*

Twintigste zamenspraak over den oogst.

VRAAG. Welk is een der aangenaamste gezigten?

ANTWOORD. Het zien van den Oogst; want dien moet men, hoewel het bearbeiten van den akker het werk des Landmans is, altyd beschouwen, als een der grootste Geschenken van God.

V. Waarom?

A. Om dat wél of kwalyk gelukken van denzelven in zyne hand staat, en afhangt van het Weder, waarover Hy alleen bevel voert.

V. Hoe vertoonen zich de rype goudgeele Graanvelden, van een hoogte, by het waaien van een maatigen Wind, gezien?

A. Golvende, gelyk de Baaren der Zee, met verschillende schaduwen, dat een bekoorlyk Gezigt is.

V. Wat verneemt men dan by den Oogst?

A. Een groot werk, tot onderhoud der Waereld geschikt, naamelyk, de inzameling van veele Graanen; want de Herfst voltooit, wat de Lente begon, wat de Zomer voortzette, doch waartoe de Winter onbekwaam was, zynde dit Saisoen ner-

gens anders toe geschikt dan om den grond tot vruchtbaarheid te bereiden.

V. Wat groeit er eerst voor het Vee?

A. Het GRAS door eene Godlyke zorg. *Hy, naamelyk God, doet het gras uitspruiten voor de beesten.* Ps. CIV. 14. waardoor ons Vee, tweemaal daags, het gezondste en beste voedsel, te weeten de melk geeft, en zelf by dit voedsel welvaart.

V. Welke zonderlinge hoedanigheden bezit het Gras?

A. Dat het, zonder hulp van Menschen handen, zeer overvloedig groeit, en hoe menigmaal afgeschooren door het Vee, of door ons gemaaid, telkens weer opschiet, overal zich indringende, waar het maar een plekje ledigen gronds vindt, om eene volle tafel voor onze hongerige Beesten te maaken.

V. Waartoe dit gemaklyk groeien?

A. Om dat het ons ondoenlyk zou vallen elk Grasje met de hand in den grond te gaan pooten.

V. Wat is verder daarin zonderling?

A. Dat het de algemeenste en menigvuldigste Plant is, die de geheele Waereld, om zo te spreken, bedekt, wyl ze overal nuttig is - dat ze den fellen vorst en brandende hette gelukkig kan doorstaan - en dat ze, mals zynde, spoedig van de Dieren zonder moeite gekaauid wordt.

V. Is dat alles?

A. Men mag er byvoegen, dat ze, afgemaaid en gedroogd, als dan onder den naam van HOOI bekend, tot een uitneemend wintervoeder voor ons Vee verstrekt, het geen wy anders niet zouden kunnen onderhouden.

V. En wat gebeurt er na deeze afmaaing?

A. Dan schiet het zo genoemde NAGRAS uit, dat, by een voordeelig saisoen, eenen tweeden oogst geeft; of anders ter afscheeringe aan het Vee wordt overgelaaten.

V. Welke zyn onze voornaamste GRAANEN?

A. Tarw, Rogge, Boekweit, Haver, Garst, Gierst, enz.

V. En wanneer worden ze gezaaid?

A. God bestemde zaaing en maaing op ongelyke tyden, om dat anders alles by den Landman over de hand zou loopen.

V. Waarom zyn deeze Graanen zo onderscheiden in STENGELS en AIREN?

A. Op dat geen Landman zich er in vergisse.

V. Waartoe dienen de lange Stengels?

A. Op dat de zuivere Air niet ligtlyk door wind of regen op den onreinen vogtigen grond geslagen zou worden, en de Landman lang stroo zou krygen tot veelerleie gebruiken.

V. Tot wat einde zyn zy zo glad?

A. Op dat het Regenwater er gemakkelyker zou langs afloopen, en geene verrotting gebeuren.

V. Waarom zyn de lange Stengels met knopen geleed, en met bekleedzels of banden voorzien?

A. Om niet te breeken op open' akkers, waar de Winden vry regeeren.

V. Waarom zyn zy dun, spits en beweegbaar?

A. Op dat de Vogelen er niet op zouden gaan zitten, en op hun gemak de Airen uitpikken, gelyk zy na de afmaaing doen.

V. Waarom zaait men TARW en ROGGE vóór den winter?

A. Om tyd van groeien te hebben, kunnende beiden daarom de grootste hette en felste koude uitstaan, welk laatste de Boekweit niet kan verdraagen, en daarom schielyker groot wordt, gelyk dezelve ook eerst na den winter wordt gezaaid.

V. Hoe geschiedt het groeien van Tarw en Rogge?

A. De Plant komt by tyds te voorschyn, al vóór den winter, en staat al de woede van wind en weder door: de kostlyke Air waagt het egter niet zich aan het strenge Saisoen bloot te geeven; maar wagt op warm weder, en komt dan voor den dag.

V. Op welk eene wyze verdraagt de jonge Plant de guure Saisoenen?

A. Ryklyk is zy omwonden met bekleedsels, die in het voorjaar, by warm weder, onder 't opschieten, afvallen en dan de Plant mesten.

V. Hoe is het met de AIR gelegen?

A. De Graankorrels liggen daarin vast in sterke vliezen en lange stekels, op dat de Zon, hen ongedekt vindende, dezelve niet zou doen rimpelen, en Regen en Daauw niet doen rotten, of, by de inzameling, door den hotzenden wagen niet uitgestort zouden worden en verlooren gaan.

V. Hoe groeien ze verder, hoe worden ze ryp?

A. Als Daauw en Regen die heeft doen zwellen, beschynt en droogt hen de gloeiende Zon, van den vroegen morgen tot den laaten avond, van trap tot trap, waardoor de volle rypheid en droogte wordt bevorderd, vooral wanneer de

Schooven, na de afmaainge, noch eenigen tyd op het veld blyven staan.

V. Hoe vallen de Oogsten uit?

A. Nooit heeft men zo grooten overvloed, dat men de Graanen met dartele voeten treedt; of zulk eene schaarschheid, dat Mensch en Vee allerwege van gebrek vergaan: een groot bewys eener Hemelsche Voorzienigheid.

V. Maar, hoe het gemaakt by een misgewas?

A. Als dit op de eene plaats voorvalt, winnen andere Landen zo veel, dat ze de gebrek lydenden kunnen spyzigen.

V. Hoe veel levert wel uit elke Plant?

A. De Vruchtbaarheid is, door Gods bestelling, ongelooflyk! Men heeft uit *één* Roggegraantje, gelyk my verzekerd is, in ons Land, een struik met *drieënzeventig* Airen zien opslaan, die te zamen *vier duizend driehonderd en zevenëndertig* Graankorrels uitleverden.

V. Alle Graankorrels op het veld draagen egter nooit zo veel?

A. Dit hangt veel daarvan af, dat ze te dicht op elkanderen staan, en de Plant dus niet heeft kunnen uitstoelen.

V. Waarin ziet men verder Gods zonderlinge Wysheid en Goedheid ten aanzien deezer Graanen?

A. Dat zy gezolderd, en lang goed bewaard kunnen worden tegen jaaren van misgewas, het geen Aardappelen en andere Vruchten niet kunnen uitstaan.

V. Wat is er verder in opmerkzaam?

A. Dat geene andere Gewassen een Brood uit-

leveren het geen gezonder is, of meer kragten geeft, waarom men dit ook nooit moede wordt.

V. Groeit in ons Land geen RYST?

A. Neen; doch men brengt ze ons genoeg van elders, om dat zy zulk een gezond voedsel geeft.

V. Men zaait er egter wel HAYER?

A. Om Tarw en Rooge, onze beste Graanen, tot voedinge onzer Paarden niet te gebruiken, gaf de goede Schepper ons de Haver voor die Dieren, welke ons tevens tot eene wél voedende avondspys, en zelfs tot een geneesmiddel voor vervallende lieden kan dienen.

V. Ook zaait men GARST?

A. In de ruimte, om dat, na de ontbolstering, daarvan komt de zeer gezonde Gort, Paarlgarst of Grutten. Ook wordt de nuttige GIERST by ons niet geheel vergeeten.

V. Wat plant men al verder?

A. Ook de HOP, een gewas, dat gelyk Boonen, aan stokken opklimt, wiens Bloemen of Bellen, gedroogd zynde, in het brouwen van Bier niet kunnen gemist worden.

V. Wat is MEEKRAP?

A. Een ander gewas, alleen in gebruik, om er eene sterke roode verw van te krygen.

V. Men zaait ook KOOLZAAD?

A. Zekerlyk! Men kan het niet missen, wil men Zaad voor onze Vogeltjes, Zeep om te wasschen, Pleisters voor wonden, Olie in onze lampen, en Koeken voor het Vee hebben.

V. Ook planten onze Landlieden in Gelderland en in 't Sticht van Utrecht veel TABAK?

A. 't Verdient groote verwondering, dat dee-

ze schoone Plant, uit America afkomstig, gedroogd en bereid zynde, zodanig door rooken en snuiven in trein gekomen is, dat veele honderd duizend Menschen thans aan den kost komen door derzelve aankweeking, bereiding en vertier.

V. Wat word al meer gezaaid?

A. In sommige Oorden onzes Lands een klein Gewas, SPURRIE geheeten, dat van Koeien versch op het veld, of 's winters droog gegeten, daar men weinig Hooi, heeft, een uitneemend voedsel aan deeze Beesten geeft.

V. Word er ook MOSTERDZAAD gezaaid?

A. Ja! doch alleen ter plaatze, waar het niet veel in 't wilde groeit, om dat het, gemaalen, den smaak veeler spyzen verbetert, en zeer gezond is.

V. En misschien ook het VLAS?

A. Het Vlas vooral, om dat het een der zonderlingste en nuttigste Planten is.

V. Waarom zonderling?

A. Om dat het eerst gezaaid; daarna zorgvuldig gewied; dan geplukt; voorts of gedroogd of in het water gelegd moet worden tot rotten of het losgaan der vezels, die buiten op den harden stengel zitten; voorts om dat het dan gebraakt of in stukken geslagen, om de harde stengels gebrooken te krygen; vervolgens gehekeld, om het groove van het fyne vlas af te zonderen, en eindelyk gesponnen, geweeven en gebleekt moet worden.

V. Hoe veel moeite geeft eene zo veelmaalige behandeling?

A. Maar wordt die groote moeite niet dubbel

beloond door de inkomsten, welken het op zynen tyd geeft?

V. Welken zyn die inkomsten?

A. De Knoppen deezer Plant geeven Lynolie tot de verwen der Schilders, tot het drukken van Boeken, en tot geneezing van Wonden en Ziekten - Men maakt ook Koeken van het Zaad ter voedinge van ons Vee, en in nood kan men er brook van bakken - En vooral geeft deeze Plant het Linnen, waarvan wy de zindelyke Hemden maaken, die zo nuttig zyn voor het welvaaren onzes Lichaams.

V. En als die versleeten zyn?

A. Dan kan men ze tot TINTEL branden, nodig om Vuur te krygen in den nagt, om eene kaars, of eene pyp tabak daaraan te ontsteeken. Ook kan men oud linnen laten vermaalen op eenen Papiermolen, om daarvan een pap met water en lyn te maaken, en dan in platte Vormen te gieten, wanneer men bladen Papiers daarvan krygt, die tot duizend nuttige gebruiken dienen.

V. Welke andere Plant komt naby, of overtreft het Vlas in nuttigheden?

A. De HENNIP, eene Plant, die veel hooger dan het Vlas opschiet.

V. Waarom is deeze zo nuttig?

A. Om dat men van derzelver draaden ook Hemden, Zeildoek, Touwen en Kabels; en van den houtagtigen stengel Zwavelstokken maakt.

V. Kabels of Touwen kan men van Vlas slaan.

A. Neen! en hierom overtreft de Hennip het Vlas in voordeelen: zonder dezelve zouden toch onze Schepen niet naar Zee kunnen gaan, om Koopwaaren te vervoeren.

V. Welke uitwerking heeft deeze beschouwing op uw hart?

A. Ik behoor verbaasd te staan over zo veele middelen, welken God tot onderhoud en welzyn der Menschen zyner Waereld gegeven heeft, en die hy ook tot op deezen dag in stand houdt. Ik heb er myn deel van, en moet Hem daarom loven en dienen met een gehoorzaam hart.

V. Hebt gy wel ooit te vooren kunnen denken, dat God zo veele middelen gegeven hadt tot onderhoud en welzyn der Menschen zyner Waereld?

A. Neen! dit heb ik niet kunnen denken, en zou er ook waarschylyk met zo veel aandacht nooit op gelet hebben, hadt ik geene Leermeesters en Ouders gehad, die my hierin den weg weezen, en myne aandacht bepaalden tot zo veel en meer dingen, dat ik op uwe vraagen van den Oogst, van het Gras, Hooi, Graanen, en andere Gewassen gezegd heb.

V. Hoe gelukkig is het dan, al vroeg, goede Wegwyzers hierin te hebben.

A. Ik geloof het geen my hiervan gezegd is, dat, naamelyk, dit gerekend moet worden onder de grootste voorregten van ons jeugdig leven.

Eenentwintigste zamenspraak over de bosschen en boomen onzes vaderlands.

VRAAG. Wat noemt men BOSSCHEN?

ANTWOORD. Eene menigte van Boomen, van eene of meer soorten, digt by elkanderen staande ongeregeld groeiende, en weinig of niet gehavend.

V. Heeft men zulken in ons Land?

A. Niet veelen! Het voornaamste is het SOURENSCHE BOSCH op de Veluwe, dat, van verre gezien, eene donkere streep in de lucht vertoont, zo groot zynde, dat men het niet wel op éénen dag zou kunnen rond gaan.

V. Wat zyn HEESTERS?

A. Jonge Boomen, waarvan grooten kunnen groeien, en ook tot dat einde geplant worden.

V. Wat noemt men KREUPELBOSCH?

A. Laag Houtgewas, digt en ongeregeld struikswyze groeiende.

V. Door BOOMEN verstaat men?

A. Groote, sterke, somtyds langer dan eene Eeuw leevende Planten.

V. Welke hoedanigheden zyn hun gegeven?

A. Dat ze allen in gedaante, koleur, aart en nuttigheden verschillend van God geschaapen zyn, en onderscheiden gronden beminnen, hoewel ook eenigen overal willen groeien, om dat men overal zulke Boomen moet hebben.

V. Welke meer?

A. Dat ze allerlei Wind en Weder doorstaan, niet verbasteren, elks hout verschillend en kenbaar is, en dat sommingen, van buiten onaanzienlyk, van binnen een zeer fraai hout hebben, met doorloopende ongeregelde vlammen getekend.

V. Om welke reden schieten sommigen op, gelyk de Denneboomen, tot eene geweldige doch meest lynregte hoogte?

A. Om regte lange Masten, Balken en Planken te krygen.

V. En andere groeien zeer krom?

A. Het kromme Hout komt ook al te pas: men kan zonder hetzelfde geene Schepen bouwen.

V. Uit hoe veele deelen bestaat de STAM?

A. Uit drie: uit de Schors, de Vezels, en het Merg.

V. Waartoe dient hun de groove dikke SCHORS?

A. De Schors is voor hun zo veel, als de klederen voor ons: zy bedekt het inwendige, om dat de Boomen in velden, heiden, en andere open' plaatzen veel te lyden hebben.

V. Maar, als de Schors eens gekwetst wordt?

A. Dan vloeit er uit de wonde een sap, 't welk den Boom geneest,

V. Hoe is het inwendige des Booms gesteld, als dat zo zorgvuldig bewaard moet worden?

A. Men heeft my gezegd, en beloofd met een vergrootglas daarin te zullen laten zien een van Gods verwonderlykste Werken in 's Menschen oog, naamelyk, duizend sierlyk geschikte allerkleinste buisjes, of gaatjes, in alle soorten verschillende, waardoor de levenssappen des Booms op en neer gaan.

V. Wat zyn deeze gaatjes of buisjes?

A. Zyn zyn gemaakt uit Vezels, die wy eigenlyk het Hout noemen, en daarop volgt dan het Merg des Booms, in het midden geplaatst.

V. Noem my eens onze voornaamste Boomen.

A. EIKEN, BEUKEN, DENNEN, YPEN, ABEELEN, POPULIEREN, BERKEN, ELSEN, ESSEN, WILGEN, LINDEN, PAPENHOUT, TWYGEN, WERVELENHOUT, en HOEPHOUT.

V. Waartoe dienen de EIKEN?

A. Om dik, zwaar en sterk Timmerhout te leveren voor Schepen, Molens, en Huizen.

V. Heeft de Schors deezes Booms geene byzondere nuttigbeden?

A. Ongemeene nuttigheden! want in 't voorjaar, als de Schors, geklopt zynde, ligtlyk van het jonge Hout los gaat, hakt men het Kreupelbosch van Eiken, en schilt er den bast af, die, door Molens vermaalen, RUN genoemd wordt, waarmede men de huiden der Runderen, of het Zoolleer voor Laarzen en Schoenen, in kuipen met water, bereid en hard maakt; en dit geschied zynde, wordt de Run gedroogd en verkogt, om in de paden der zindelyke Tuinen te strooien.

V. Zyn de BEUKEN ook van veel gebruik?

A. De Beuken leveren eene ander soort van Timmerhout, en ook goed Brandhout.

V. En de DENNEN?

A. Die zyn zeer fraai wegens de regte gedaante en geregelde Takken: waaronder men ook, zelfs wanneer het niet waait, een aangenaam zagt geruisch hoort?

V. Wat leveren zy ons?

A. Zy leveren ons lange Planken en Sparren. Uit den bast zypelt de nuttige Terpentyn, en, als men die Boomen verbrandt, haalt men uitderzelve sappen Teer en Pik, dat dagelyks veel te pas komt. De afgevallen' Bladeren broeien sterk in broeibakken, en mesten uitneemend den grond.

V. En waartoe dienen de YPEN?

A. Zy leveren goed Brandhout: doch men gebruikt ze liever, gelyk de Kersseboomen, om er Stoelen van te maaken.

V. Waartoe zyn de ABEELEN nuttig?

A. Tot schoeingen onder het water.

V. Komen de POPULIEREN ons ook al te staade?

A. Uitneemend! Om Paneelen en Blinden voor Schuifraamen, om Klompen voor de voeten, beter, gezonder en warmer in den winter, dan Schoenen te maaken.

V. En tot wat einde hebben wy de BERKEN?

A. Tot klein Brandhout.

V. En de ELZEN?

A. Met Elzenhout te branden kan men roode Pannen blaauw maaken, en van hetzelfde schoone Koolen voor de Keuken en Smederyen krygen.

V. ESSEN zyn ook niet onnut?

A. Wyl Essenboomen het water kunnen verdraagen, gebruikt men ze aan de Oevers, om

met hunne vasthoudende wortelen den grond tegen het uitkabbelen te bewaaren.

V. Verdienen de WILGEN ook eenen naam?

A. Schoon zy een voos hout leveren, verdienen zy veel agting; want met de gedroogde Schors geneest men verscheiden' Ziekten: van de Knotwilgen hakt men Ryseren voor de Erweten; van de hoog opgeschooten' maakt men verwarmende Klompen.

V. Wat is opmerkelyk in deezen Boom?

A. Dat hy *gewitlig* (waarvan hy mogelyk den naam van *Wilg* draagt) in allerlei gronden wil wassen; en dat hy in leven blyft, en Ryseren levert, al zyn alle zyne Ingewanden vergaan, al is er niets meer van hem overig dan een deel der Schors.

V. Van welk nut zyn de LINDEN?

A. Men gebruikt ze meest tot fraaie Laanen, om eene digte lommer te hebben.

V. Waartoe dient het PAPENHOUT?

A. Om harde pinnen voor Schoenen te maaken.

V. En de TWYGEN der Ryswaarden?

A. Om Korven en Manden te krygen.

V. Komt ons ook het WERVELENHOUT te pas?

A. Ja! als men Sporten in ladders, of Manden wil maaken.

V. Is ook het HOEPHOUT nuttig?

A. Zeer nuttig voor den Kuiper, om Hoepels voor tonnen en vaten te snyden.

V. Wy hebben, behalven de opgenoemden, ook nog den slegten JENEVERBOOM?

A. Is hy zo slegt, als zyne Bessen, met Graanen in water gestookt, eenen drank leve-

ren, nuttig voor sommige zieken, doch vooral voor dorstige, vermoeide, koude of bezweete lieden, mids zy er weinig van neemen?

V. Maar wil men hem veel en geduurig drinken?

A. Dan vindt men in hem den dood, die spoedig op alle onmaatigheden, vooral in de jonkheid begaan, volgt, het geen de schuld en de onzinnigheid der Menschen en niet des Booms is.

V. Gy moogt zulken drank dan niet drinken?

A. Myn Vader gaf my gisteren deeze lessen 'Drink nimmer sterke dranken in uwe jeugd, ook niet dan by noodzaake in den volgenden leeftyd, en zelfs met maate in den ouderdom - Onthoudt U nu van den wyn, en als gy hem tot verkwikking begint te drinken, doe het dan ook zeer maatig - Drink, bezweet zynde, wel eenen warmen, maar nimmer eenen kouden drank, vooral geen Karnemelk: men heeft gevallen, waarin dit doodelyk was - Eet weinig vleesch, veele groenten; eet 's middags uw genoeg; doch zyt 's avonds sober, enz.

V. Nu heb ik U hiervan genoeg gevraagd; zeg my, welk gevolg moet men uit deeze Beschouwing der Boomen trekken?

A. Wy moeten, de menigte onzer nooddruften ziende, verbaasd staan over de Magt, Wysheid en Goedheid van God, die in alles, ook door de Boomen, zo gunstig heeft willen voorzien; en daarom moet onze dankbaarheid aan Hem altoos groot zyn, en bestendig blyven duuren.

Tweeëntwintigste zamenspraak dienende tot een besluit.

VRAAG. Weet gy my in orde te zeggen, waarover ik U ditmaal ondervraagd heb?

ANTWOORD. Gy hebt my ondervraagd. 1. Over de algemeene Eigenschappen van Gods Werken. 2. Over het Uitspansel en de Hemellichten. 3. Over de Lucht en de Verhevelingen. 4. Over de Aarde. 5. Over de Mensch. 6. Over het Land en het Water. 7. Over de Eigenschappen der Dieren. 8. Over de Dieren onzes Vaderlands. 9. Over de Eigenschappen der Vogelen. 10. Over de Vogelen onzes Vaderlands. 11. Over de Eigenschappen der Visschen. 12. Over de byzondere Visschen onzes Vaderlands. 13. Over de Eigenschappen der Insecten. 14. Over de Insecten onzes Vaderlands. 15. Over de Eigenschappen der Planten. 16. Over de verscheidenheid en nuttigheid der Planten onzes Vaderlands. 17. Over de Bloemen. 18. Over de Zaden. 19. Over de Voortbrengselen van het Oosten en het Westen.

20. Over den Oogst. 21. En over de Bosschen en Boomen onzes Vaderlands.

V. Ik heb U dan ondervraagd over de voornaamste deelen der Scheppinge, waarby wy nu kunnen berusten.

A. Ik hoop maar, dat gy voldaan zyt over myne eerste vorderingen in deeze kennis van Gods Werken!

V. Ik ben voldaan; maar ik zal noch meer voldaan zyn, als gy het hierby niet laat steeken.

A. Gy wilt dan, dat ik hierin zal voortgaan?

V. Gy moet hierin voortgaan geduurende uw geheel leven; wyl het onze pligt is Gods Volmaaktheden te leeren kennen uit deeze zichtbaare. Werken, die ons dagelyks voor oogen staan, en wyl het zeer vermaakelyk, nuttig en stigtend is Grootheid, Almagt, Wysheid, Goedheid, Schoonheid, Orde en Pragt, elk oogenblik, te zien, en te weeten, wat onze goedertieren Schepper voor ons gedaan heeft, wat hy noch dagelyks voor ons doet, en op wek eene wyze. Dit betaamt een godvreezend, gehoorzaam en leersam Kind, het welk onderscheiden moet zyn van andere onverstandige Kinderen, die gaarne wat fraais zien, dat door Menschen handen is gemaakt, maar onoplettend en onaandoenlyk zyn omtrent de Wetken van God, waarvan één oneindig overtreft alle schoone en konstige dingen, die ooit Menschen toestelden - Wilt gy andere nalaatige Kinderen een goed voorbeeld ter hunner verbeteringe geeven, wilt gy wyser worden, volg mynen gegeeven raad, welken ook alle verstandigen U altyd zullen voorhouden: maar oefen U boven al in de Leer van het Evangelie, welks

kennis veel voortreffelyker en noodzaakelyker voor ons is, en ik zal God bidden, dat Hy deeze twee oefeningen, die wel zamen kunnen gaan, wil zegenen, en U gelukkig maaken.

A. Dit is te hoopen!

V. Dit valt niet alleen te hoopen, en te wenschen, maar dit moet ook ons geduurig gebed zyn; want als Kinders in de onkunde van het noodige blyven steeken, wat is dan van hun te verwagten? Als zy daarna verdoolen in de waereld, om dat zy de waare wysheid niet kennen of lieven, hoe ongelukkig maaken zy dan zich zelve, hoe groot nadeel brengen zy toe aan de Waereld? En als zy zo blyven voorthollen, wat is dan het uitzigt in de Eeuwigheid voor hun allertreurigst!

A. Nimmer moeten myne Ouders, myne Leermeesters zulk eene smert van my beleeven! God hoede my, in myne jonge jaaren, tegens onweetenheid, tegens luiheid, tegens liefde voor de waereld, en vooral tegens de storm der verzoeking! Mogt ik een Kind van den Hemelschen Vader zyn, altyd leergierig, nederig, stil, onderdanig, aangenomen voor, en dan van tyd tot tyd beter bereid tot den Hemel: hoe wél zal dan alles met my zyn!

EINDE.